

AZ AQUINCUMI MUZEUM ÉS KŐEMLÉKEI

(AZ ÉPÍTÉSZETI RÉSZEK KIHAGYÁSÁVAL)

ISMERTETI

D^E KUZSINSZKY BÁLINT

2011年11月11日 星期六

2011年11月11日 星期六

2011年11月11日 星期六

A millenium éve annyiban maradandó emlékü lesz mindenkor az ó-budai ásatások történetében, hogy a helyszínén épült muzeum kibővítése ezen évben fejeztetvén be, lehetővé vált, hogy a leletek a hely fontosságához s a főváros méltóságához illő keretben nyerhettek, illetve nyerhetnek elhelyezést.

Már 1880-ban felmerült az eszme, hogy az akkor még egészen föl nem ásott amphitheatrum leletei együttesen az érdeklődő közönségnek bemutattassanak. A n. muzeum igazgatója, Pulszky Ferencz, akkor meg is ígérte, hogy néhány napra terjedő kiállítást rendez, mielőtt a tárgyak a régiségosztály többi hasonló természetű emlékei közé beosztatnának.

Másodszor 1882 febr. 2-án vetette föl az orsz. műemléki bizottság s a fővárosi régészeti bizottság kebeléből kiküldött vegyes bizottság a kiállítás kérdését s fölkerlte a tanácsot, hogy e célra valamely fővárosi középületet jelöljön meg. A tanács a legalkalmasabbnak a III. ker. előljárósági épület valamely helyiségét találta s a rendezéssel bold. Havas Sándort bizta meg. A dologból azonban nem lett semmi, mer Czobor Béla, mint a muzeum kiküldöttje arról értesítette az előljáróságot, hogy a régiségeket a muzeumba akarják szállítani s ottan kiállítani.

Midőn két évre reá, az 1885. orsz. kiállítás előmunkálatai megkezdődtek, a főváros kiállítási bizottsága kívánatosnak találta, hogy a főv. pavillonban az ásatások rajzai s az időközben előkerült ó-budai régiségek szintén kiállíttassanak. Gerlóczy Károly alpolgármester 1884 jun. 4. értesítette a nemrég legnagyobb sajnálatunkra elhunyt Torma Károlyt, hogy a rendezéssel megbizsa s a kiadásokra 400 frtot helyez kilátásba. A kiállításon tényleg négy fali tárlóban ott szerepeltek az aquincumi leletek. Rajzok hiányzottak azonban, még sajnósbabb volt, hogy a régiségek magyarázó katalogusa nem jelent meg. A kiállítás bezárása után a régiségeket, úgy a hogy a tarlóokban voltak, a többi fővárosi kiállítási objectumokkal együtt a városligeti műcsarnokban beraktározták.

1888-ban megbizatván az ásatások vezetésével, első percztől fogva arra törekedtem, hogy a felásott régiségek a helyszínén maradjanak s ugyanoda

gyűjtessenek lehetőleg az összes római tárgyak egész Ó-Buda területéről. A törekvést meglepő siker koronázta, főleg a köemlékek száma szaporodott tetemesen, úgy hogy már 1889-ben azzal az indítvánnyal fordulhattam Havas Sándorhoz, adná beleegyezését, hogy a Krempel-malom egyik szobáját a főváros kibérelhesse s ott a régiségekből állandó kiállítást rendezhessek be. Más költségről, mint azon 80 frtról, melyet a helyiségért évi bér fejében a tulajdonos kért, nem volt szó, mert a kiállítási szekrényeket némi átalakítás után egyelőre elég alkalmasaknak találtam a régiségek befogadására. Midőn értök a műcsarnokba mentem, az ott elraktározott kiállítási tárgyakat, modelleket, melyek ezrekbe kerültek, már a legszánandóbb állapotban találtam. Legalább azonban a régiségeket sikerült megmenteni.

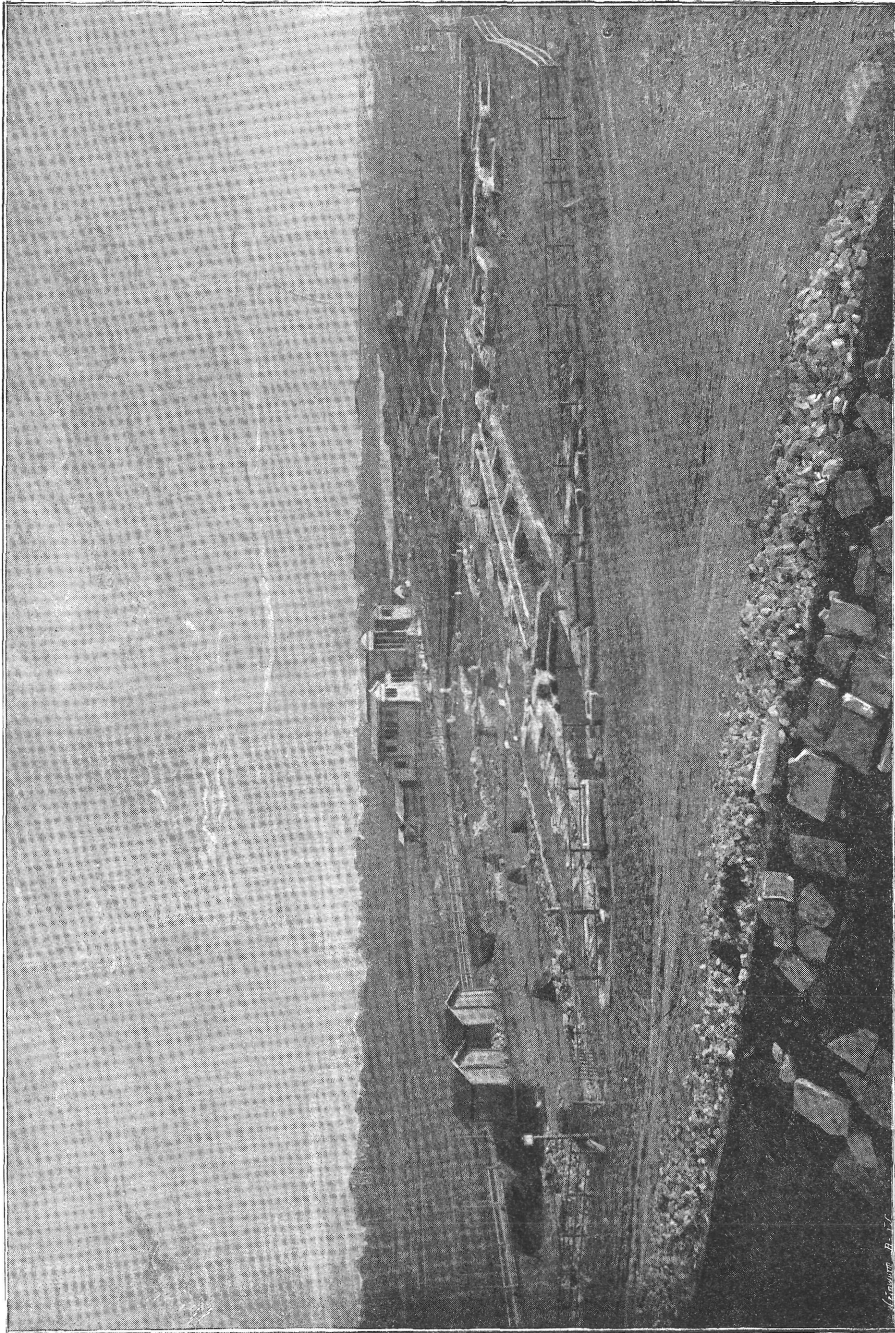
A régiségek kiállításának a Krempel-malomban tetszeni kellett, még inkább az eszmének, mert egyre hangosabbá vált az óhaj, hogy a gyűjtemény méltóbb elhelyezést nyerjen. Nagy érdeme van Havas Sándornak abban, hogy a tanács a legnagyobb jóakarattal karolta fel egy önálló muzeumépület eszméjét. Kezdetben arról volt szó, hogy néhány száz forintból az ásatások anyagából építtessék ez föl, a minek lehetetlenségét természetesen csakhamar be kellett látni, de már akkor a tanács elhatározta volt az építést.

Ezen előzmények után épült föl aztán mintegy 11000 frt költséggel 1894-ben azon egy teremből és előcsarnokból álló oszlopos templomforma ház, mely a jelenleg kibővített muzeumépületnek középső részét képezi. A kibővítés szükségessége már 1894 május 10-én a megnyitás alkalmával kitűnt. S úgy a főváros tanácsa, mint a közgyűlés felismerve az intézmény életképességét, nem is késett soká, hogy a muzeumot megnagyobbítsa.

A két szárnytoldalékot ugyancsak Orczy Gyula főv. mérnök tervezte, ki a muzeum első terveit is készítette. Az építési munkálatokat szintén a régi vállalkozó, Mann József kapta meg, még pedig ugyanazon feltételekkel (4% felülfizetéssel), a melyek mellett első ízben az építéssel megbízott. A kibővítés költségei mintegy 13000 frtra rúgtak.

A muzeum-épület, úgy a hogy ma előttünk áll, 37 m hosszú. Domináló része a régi, középen emelkedő *templum in antis*, két korinthusi oszloppal díszített előcsarnokával, melyhez 9 lépcső vezet föl. A folytatást két oldalt egy-egy csupán két lépcső magasságú s jóval beljebb eső tornác képezi, melyek tetőzete 4—4 római dór oszlopon nyukszik. A középső teremből 4—4 lépcső vezet le az ezen tornácok mögött fekvő helyiségekbe, melyeken át a két sarokterembe jutunk. Kívül ezen sarokhelyiségeket ioni falpillérek díszítik s a középrésznek megfelelőleg acroterionokkal koronázott oromtető fedik.

Az épület külső classikus formáival összhangban áll a termek belső stil-

Az aquincumi ásásokok látképe a muzeummal.

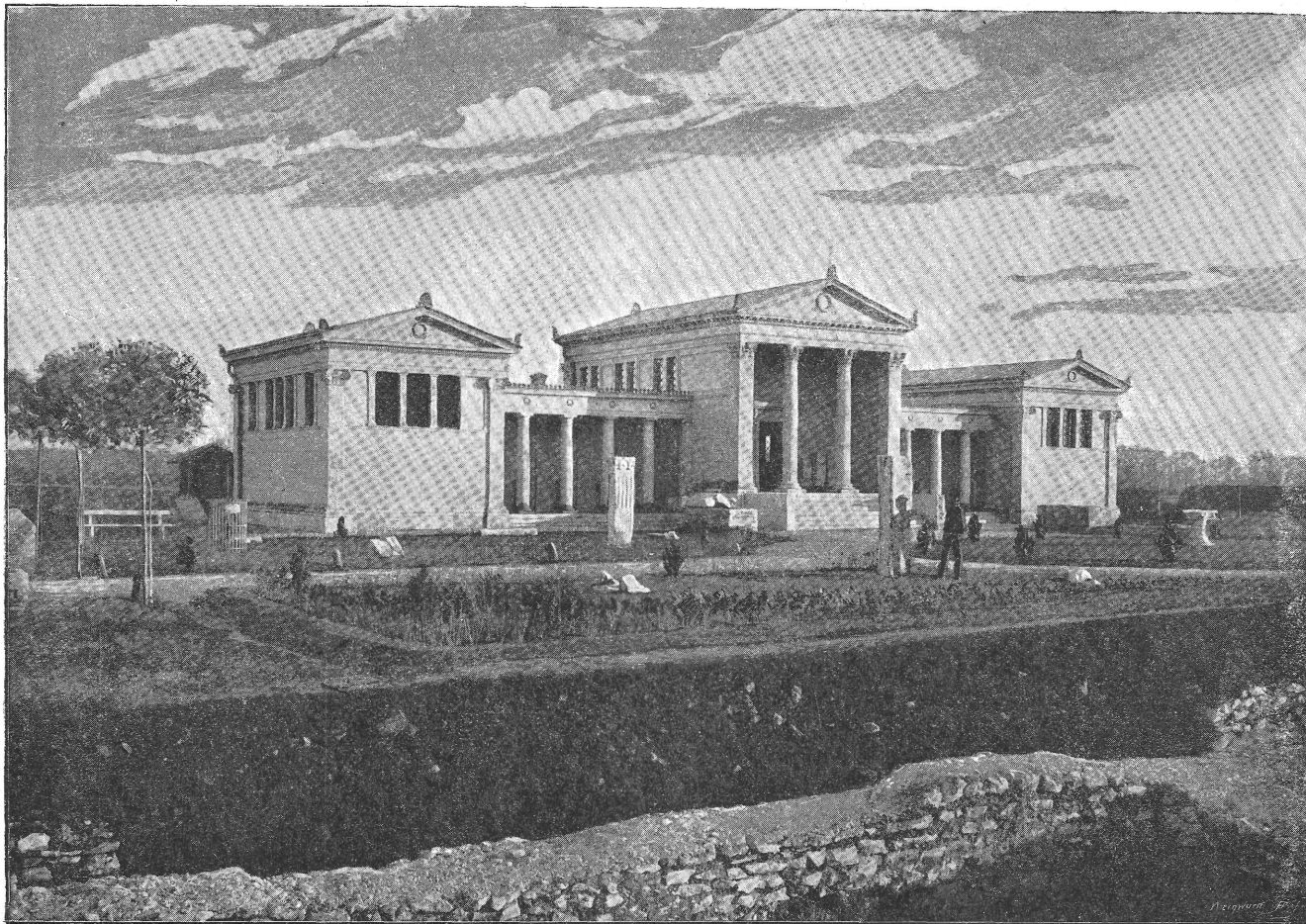
szerű kifestése. A tetemes költségeket, melyekbe az olyan festésnek utánzása, mint a minő Pompeiiben divott, kerül, úgy sikerült reducálni, hogy a munkát a főváros Nagy Lázár tanár vezetése alatt házilag végeztette. A törekvés az volt, hogy a mennyre csak lehet, a pompeii házak alkalmas freskói egész kiterjedésükben átvitessenek. Nagyjában sikerült is ez, mert a középső terem oldalfalai Marcus Lucretius házának festményeit (D'Amelio, Pompei dipinti murali Tav. VI. után) reproducálják, a mennyezethez pedig Nicolini művéből (Le case ed i monumenti di Pompei, Supplemento Tav. VIII.) egy elkallódott mennyezetfestés szolgáltatta a motivumokat. A déli terem mennyezete Nicolini id. művének Descriz. gen. Tav. I. s az északié Tav. LVII. után vannak kifestve, az előbbinél az ablakközök a Villa di Diomede (Nicolini II, Tav. V.), az utóbbinál a Casa del Centenario (Nicolini, Descriz. gen. Tav. XLIV.) egy-egy falfestményét utánozzák.

Jóllehet a berendezésre külön megszavazott összeg nem állott rendelkezésre s a butorzat költségeit az ásatások dotációjából kellett fedezni, a szekrények, állványok és asztalok készítésénél a tartósság és csin egyaránt szem előtt tartatott. A szekrények és tárlók ugyanis egytől-egyig kemény páczolt fából valók s csak a padok fája, melyek a kövek és keretek alapjául szolgálnak, puha.

A két sarokteremben a szekrények között antik márványfajokat utánzó oszlopokon öt római császár mellszobrai nyertek elhelyezést. Augustus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius és Septimius Severus képmásai ezek, azon császároké, kik Aquincum, illetve Pannonia történetében többé-kevésbé jelentékeny szerepet játszottak.

Egyes nagyobb vagy pedig kevésbé jelentékeny emlékektől eltekintve, melyek a muzeum előtti parkban festői csoportokat alkotnak, a régiségek kiállításánál az áttekintésre annyiban súlyt fektettem, hogy a tárgyak, melyek bármely szempontból egymás között vonatkozásban állanak, együtt is feltalálhatók legyenek.

A nyílt oszlopos tornácok (az alaprajzon 1, 2 és 3) természetesen csak a emlékek elhelyezésére voltak felhasználhatók és pedig úgy, hogy egyes táblák a falakba vannak beépítve, az oltárok pedig a falak tövében, az oszlopoközök háttérében állanak. A nagy terem (4) közepe egyelőre még üres, a két álló szekrényben a bejárattal szemközt láthatók a kisebb és érdekesebb kő- és bronzszoborművek, a többi négyben pedig a sírleletek s a sírok mellett talált edények. A szekrények tetején látható urnák a soroksári Dunaág északi végén felásott őskori temetőből valók s csak ideiglenesen találtak elhelyezést. A jobbra-balra nyíló hosszukás helyiségek (5 és 7) ismét a feliratos és domborműves emlékek számára vannak fentartva. A feketére mázolt lépcsőkre, melyeken a

Az aquincumi muzeum.

kövek állanak, kartonlapok vannak ragasztva, melyeken a feliratok megfejtése, a domborművek magyarázata olvasható. A mi a két sarokszobát illeti, a déliben (8) az üveges falitárlók rejtik az iparczikkeket, a bronz-, csont-, üveg-, ólom-, vas- és agyagtárgyak s az érmek sorozatait. Ellenben az északi sarokszobában (6) együtt van mindaz, a mit az építőipar produkált, a különböző padozat-, fal-festés- és stuccomintákat, a különböző márványfajokat, mindenféle változatban téglákat és a kőből való építészeti részleteket.

A muzeumban 1896 végeig kiállított anyag, mely kizárólag Aquincum területén kevés tárgy kivételével 1888 óta gyűjtetett össze, a következőképp oszlik meg: 121 db. feliratos és domborműves kőemlék, 812 db. ezüst- és bronzérem, 12 db. aranytárgy, 9 db. intaglio, 75 db. gyöngy, 111 db. ép és törött üveg, 393 db. kisebb bronz-, 42 ólom-, 198 csont- és 172 db. vastárgy, 16 db. kőszűly, 206 db. mécs és mécsminta agyagból, 177 db. terrasisillata és másfajta ép edény, 699 db. terrasisillata és másfajta edénytöredék, 7 db. agyagminta, 30 db. mozsár és törő, 6 db. őrlőkő, 35 db. kisebb kőszobor, 8 db. nagyobb bronztárgy, 155 db. különböző tárgy sírletelek szerint egyesítve; az építőipar köréből 87 db. kőrészlet, 138 db. különféle, jórészt bélyeges téglafaj, 15 db. antefixum, 100 db. vegyes márványfaj, 41 db. kisebb falfestmény, 29 db. mozaik és 14 db. stuccotöredék, végre 4 keretben stuccók, 5 keretben falfestmények és 5 keretben különféle téglapadozatminták. Összesen 3734 darab.

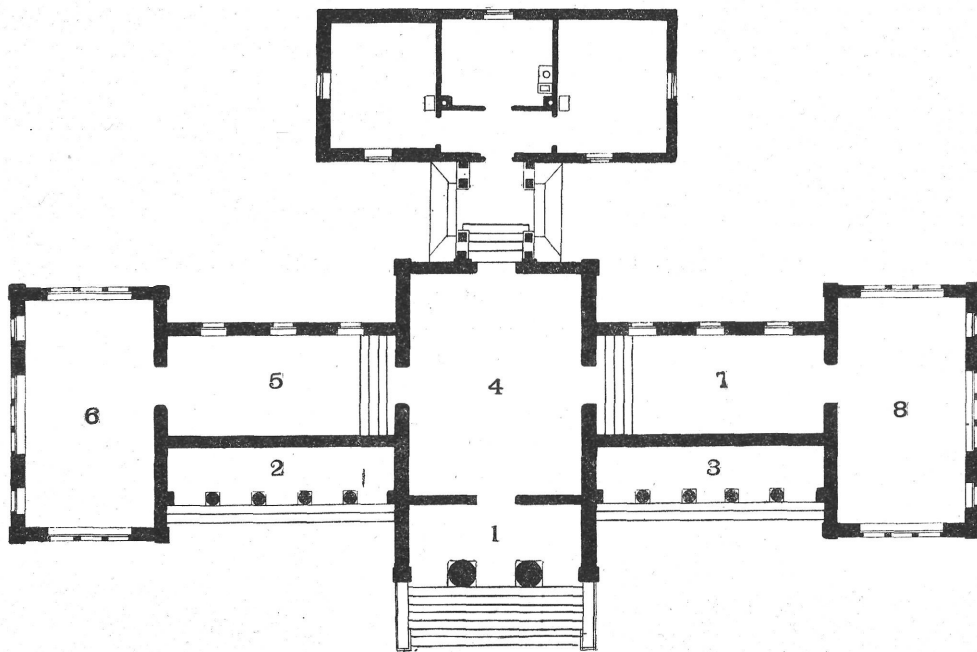
A muzeum leletei és a körülötte elterülő ásatások ugyan egymást kiegészítik, mégis természetes, hogy a romok alaprajzai már csak az áttekintés kedvéért sem hiányozhatnak a muzeum falairól. Hozzá még azon szerencsés helyzetben voltam, hogy ezek mellé Zsigmondy Gusztáv hagyatékából megszerzett több oly felvételt, rajzot függeszthettem föl, melyek régebbi ásatásokat, leleteket mutatnak be. A főbbek ezek közül: A Florián-téri hypocaustum, a hajógyári fürdőromok és falfestményeik, a transaquincumi castellum, a hidczölöpök, a Grunwald-féle szeszgyár és az ujlaki téglagyár r. t. ó-budai telepén napfényre került temetők, stb.

A muzeum történetének, berendezésének és anyagának ezen rövid ismertetése után a teret, melyet a Budapest Régiségei jelen kötete nyújt, arra használom föl, hogy annak kőemlékei közül a feliratosakat és domborműveseket írjam le. Az építészeti részletek közlése jövő alkalomra marad.

Anyagi értékük alig van ezen emlékeknek és művészi becsokról sem igen lehet szó. A császárság későbbi idejéből, túlnyomó részben a Kr. u. III. századból valók, a midőn a szobrászat Rómában sem volt képes valami újat, eredetit alkotni. Mégis összeségökben becsesebbek, mert tanulságosabbak a legszebb,

legértékesebb tárgynál, mely egy-egy muzeum büszkesége. Vannak ugyanis a római életnek egyes nyilvánulásai, melyekre majdnem kizárólag a feliratok vetnek világot. Vagy beszélhetnénk-e oly határozottsággal a provinciák vallásáról, nemzetiségi és katonai viszonyairól, közigazgatásáról, a községek szervezetéről, ha a feliratok kiapadhatatlan forrásából nem meríthetnénk.

Az aquincumi muzeumban őrzött kőemlékek száma alig negyedrészt képezi azoknak, melyek eddig Aquincum területéről ismeretesek és túlnyomó részben a n. muzeumban található. És mégis, ha csak az aquincumi muzeum

A muzeum alaprajza.

anyagára szorítkozunk, azt látjuk, hogy ez magában véve is érdekesebbnél érdekesebb kérdések tisztázását teszi lehetővé. Elég a Mithras-cultusra nagy számmal vonatkozó emlékekre hivatkoznom, továbbá a két Isis-domborműre, melyek Aquincum vallási életét egészen új oldalról világítják meg. Nagy jelentőségűnek mondható a Laktanya-utcai lelet is, melynek 11 feliratos oltára míg egyrészt a tábori cultus istenségeinek egész sorozatával ismertet meg, másrészt magának a tábornak hofekvésére enged következtetni. A síremlékek közül csak azon érdekes sorozatra utalok, mely az elhunytakat a rómainál elütő, nemzeti viseletökben állítja elének.

Két csoportra osztva mutatom be a kőemlékeket. Az elsőben vannak a cultus körébe vágók, túlnyomó részben oltárkövek, melyeknek feliratai azon sorrendben következnek egymásra, melyet a *Corpus Inscriptionum Latinarum* is követ, t. i. az istenek neveinek betürendjében. A második csoportot alkotják a síremlékek, melyek közül ismét első helyen állanak a sírtáblák, a másodikikon a sarkophagok.

A feliratok nagy része, a mióta Domaszewski Alfréd szerkesztésében a C. I. L. III. kötetéhez a Supplementum 2 év előtt megjelent, ismeretes a tudományban. Ezek ismertetésénél beérem az olvasásuk közlésével. A még nem publicált feliratok azonban a tudomány minden követelményének megfelelőleg vannak ismertetve. A mennyiben rajz van, az pótolja a feliratnak szedett betűkkel való másolatát.

I.

1. Oltár, mészkőből. Magassága 71 cm, szélessége derékban 23 cm, vastagsága 22 cm. A papföldi ásatások alkalmával, a Duna felé vezető út mentén fekvő fürdőtől nyugotra eső lakóház romjai között akadtam rá 1890-ben. Ismertetem e romok leírásával kapcsolatban a Budapest Régiségei III. 137. lapján. Az abacus egyik sarka csonka, különben sima lapu koczka formája volt. A betűk bemélyedései még megőrizték a minium festék maradványait. A feliratot ismétlem, mert a Budapest Régiségei említett helyén a két utolsó sort hibásan közöltem.

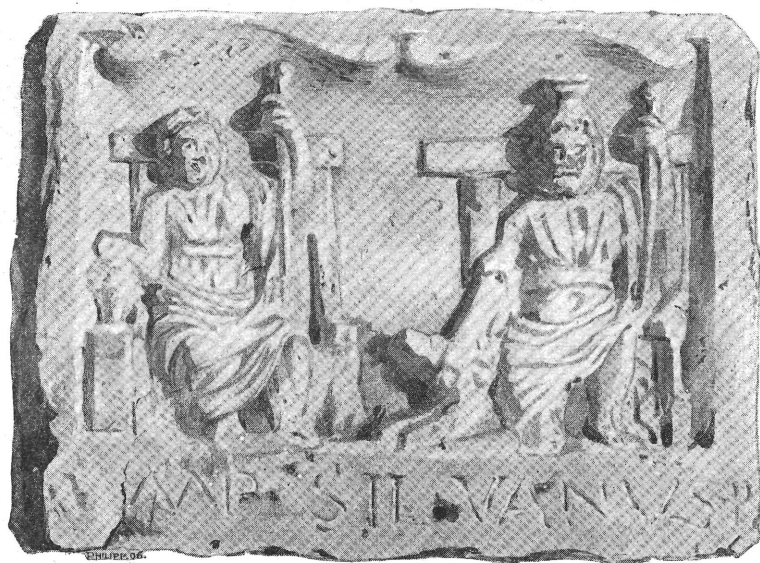
D I A N A E
 —————
 E · S I L · S I L V E
 D I S ^ P R E S I
 D I B V S · V
 E N A T I O N
 —————
 M · N R · P O M P E
 I V S · S A C E R D O T
 . . . . .

*Dianae et Sil(vano) silve(stri),
 dis praesidibus venation(um);
 M(arcus) Aur(elius) Pompeius
 sacerdot(alis).*

Venationes voltak az amphitheatrumi állathajszák, melyek feliratunk szerint Diana és az erdei Silvanus elnöklete alatt állottak. Diana egy afrikai feliraton (C. I. L. VIII. 983 I.) *comes victrix ferarum* s vonatkozását az állathajszákhoz egy krajnai dombormű is mutatja, melyen Diana egy medvével küzdő három

gladiator jelenlétében *Nemesis Augusta* oltárán áldoz.* Silvanus Silvester természetéből érthető, hogy mint az erdők nemtője, a vadállatok pártfogójaként szerepel.

Marcus Aurelius Pompeiusról azt jegyzi meg a felirat, hogy *sacerdotalis*, azaz papi hivatalt viselt férfiú volt. Az amphitheatrumi venatorok (vadállatokkal viaskodók) collegiumáról ugyan még nincs határozott adatunk, de valószínű, hogy létezett, s hogy egy bizonyos specialis cultus kedvéért alakult. M. Aurelius Pompeiusnak, mint ilyen collegium papjának feladata volt, hogy Diana és Silvanus cultusa felett őrködjék. Meglehet, hogy ama romokban, hol az oltárkő napfényre került, a collegium helyiségeit találtuk meg.

2. Domborképes tábla, mészkőből, Isis és Serapis alakjaival. Magassága 29 cm, szélessége 39 cm. Az Aranyhegy oldalán 1895-ben került napfényre.

Lapos falfülkében, melynek felül hajlott széle van, külön trónszékeken ülnek balra Isis, jobbra Serapis. Isis kissé jobbra, Serapis felé fordul. A szakállas, fürtös hajú Serapis fején *modius* van. Ruházata ujjas tunicából, mely széles övvel van a derékhez kötve és köpenyből áll, mely csak térdeit fűdi s egyik vége a bal vállról előre csüng le. Bal kezével fölül a kormánypálczát fogja, jobb kezét ellenben a szék támláján pihenteti. Lábainál a háromfejű Cerberus

* Jabornegg-Altenfels, Kärnten's römische Alterthümer. Klagenfurt, 1870. 13. tábla. CCCCLXXI. V. ö. Arch. Ért. 1890. 45. 1.

fekszik. Isis fedetlen fővel van ábrázolva. Tunicáját szintén öv szorítja a testhez s köpenye is csak a térdeit takarja, melynek egyik vége bal válláról előre lelóg. Serapishoz hasonlóan bal keze fölül a kormánypálczát fogja, jobb kezét pedig cippuson álló s gyümölcsessel telt kosáron tartja.

A tábla alsó keretén

M(arcus) P(ublius) Silvanus p(osuit)

felirat olvasható.

3. Domborképes tábla, mészkőből, mely Isist és Serapist Mercurius és egy Isis papnő környezetében ábrázolja. Magassága 82 cm, szélessége 110 cm. Ó-Budán, a Vihar-utca 13. sz. ház előtt, a vízvezetéki csövek fektetése alkalmával 1897 január havában akadtak rá a 11. sz. táblával együtt. Mindkét tábla domborműves lapjukkal lefelé fordítva a puszta földben egymáson feküdt.

Isis és Serapis egy hosszú, magas háttámlájú trónszéken egymás mellett ülnek, szemközt nézve, lábaikat azonban kissé rézsutosan balra, külön zsámolyokon pihentetik. Serapis fejét Jupiterétől csak a fejére helyezett *modius* különbözteti meg. Felső testét tunica fűdi, a köpenye térdeire csúszott alá. Bal kezével kétélű kalapácsot fog felül, melynek nyele kormánypálcza hosszúságú,

ellenben fölemelt jobbában kulcsot szorít. Isis fején szintén *modius* van s ruházata újjas tunicából s térdeit takaró köpenyből áll. Bal kezét egy mellette a padon álló s gyümölcsessel telt kosáron pihenteti, míg jobb kezében, Serapisé-hoz hasonló tartással szintén kulcsot tart.

Serapistól jobbra áll Mercurius. Fejét szárnyas *petasus* fedi, teste különben egészen meztelen. Bal kezében a caduceust tartja, míg jobb kezével Hades karját könyökénél támasztja. Közte és Serapis között fekszik a háromfejű Cerberus. Isis bal oldalán egy női alak áll, mely egy alsó, lábíg érő chitont visel s fölötte egy másikat, ujjast s rövidebbet, mely a derékhoz övvel van oda szorítva. Attributumai nincsenek, jobb kezének tartása nyugodt, mely semminemű funkciót nem árul el.*

4. Jupiter feje, mészkőből. Magassága 18 cm. Az esztergomi vasút földmunkálatai alkalmával a Krempel malomtól keletre fekvő malomdülőn találták 1895-ben.

Azt a typust mutatja, a mint azt az alexandrin-kor megalkotta s a melyet a római császár-kor összes Jupiterábrázolásoknál a festők, szobrászok követtek. A legjellemzőbb és legsikerültebb képviselője ezen typusnak tudvalevőleg az Otricoli Jupiter fej a Vaticanban. Az olyan provinciális ábrázolások, a minő a mienk is, a külsőségek feltüntetésénél tovább természetesen nem igen mentek. A legjellemzőbb a felálló göndör haj, mely példányunkon egészen schematikus, felkunkorodó fürtösorban szegi be a homlokot s összeolvad a szintén göndör körszakállal, úgy hogy a fülek jelezve sincsenek. Ellenben a felső ajak erősen kicsucorosodik, nehogy a bajusz eltakarja. Jó a homlok és orr, a leghiányosabb a fölfelé pislogó zárt szemek alkotása. Sajnos, hogy csak a fej került meg; nyilván egy trónuson ülő Jupiter-szoborhoz tartozott.

5. Oltár, mészkőből. Magassága 61 cm, szélessége derékban 30 cm, vastagsága 20 cm. Az esztergomi vasút ó-budai pályaudvara helyén került elő

* Ezen két dombormű (2. és 3.) részletesebb magyarázatától e helyütt szándékosan tartózkodom, mert az Arch. Értesítő legközelebbi számának tartom fenn, a hol ugyanis más hasonló fajta emlékekkel kapcsolatosan óhajtok az Isiscultus szerepéről Pannoniában és Daciában értekezni.

1895-ben. Alsó része csonka. A párkányon ülő koczkának (*abacus*) felül tányér-szerű bemélyedése van. Sarkain sima féllevelek (*acroteria*) láthatók, a melyek között az oldallapokat egy-egy urna díszíti, míg a homloklapon levő ékítmény letörött. A felirat betűi hanyagok. Két helyütt ligatura (betűk összefonása) fordul elő.

I O M	<i>I(ovi) o(ptimo) m(aximo).</i>
A V R M A	<i>Aur(elius) Maximus v(otum)</i>
X I M S	
<u>V L</u>	<i>l(ibens) [m(erito) s(olvit)].</i>

Egyesek és községek elnyerve a római polgárjogot, hálából az adományozó császár nevét (*nomen*) vették föl. Marcus Aurelius óta a polgárjognak tömeges adományozása következtében az Aurelius név a birodalom nyugoti részében is annyira általános lett, hogy megkülönböztető névjellegét elvesztette.¹ Hasonlóképp állunk a császárság idejében az *Aelius*, *Flavius*, *Ulpus* és *Valerius* nevekkel. Gyakori előfordulásuk magyarázza, miért közlik a feliratok rövidítve, holott más törzsnevek mindig teljesen kiiratnak.

Az előnév (*praenomen*) hiánya a III. században válik egyre gyakoribbá, úgy hogy a IV. és V. században a régi elő- és törzsnevek majdnem teljesen kivesznek.²

Az Aurelius Maximus nevet a praenomen nélkül ismétlik a következő aquincumi feliratok: C. J. L. III. 3253. 3522. 3591. 3678. 3908. A 3522. sz. feliratot egy bizonyos Aurelius Maximus *pro salute dd. nn. Maximiano* Kr. u. 305—307 időközben készítette.

A fogadalom beváltására vonatkozó zárformula rendszeren *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)* hangzik. A *v(otum) l(ibens) m(erito)* formára példák az aquincumi feliratok között C. I. L. III. 3432. 3448. 3451. 3452.

6. Oltárkő. Magassága 53 cm, szélessége derékban 18 cm, vastagsága 13 cm. Az esztergomi vasút földmunkálatainál találták, a Dunához vezető kocsút tövében, az ásatásokkal szemben, 1894 október 30-án. Az abacus előlapján sima negyedkörös alakú levelek jelzik az acroterionokat. A feliratnak élesen metszett szabályos betűi vannak.

¹ Pauly-Wissowa, Realencyclopedie s. v. Aurelius.

² Hübner, Röm. Epigraphik, Müller Handbuchjában I. 513. l.

I · O
 AVR · LV
 CIDVS
 BF · V · S ·
 L · M

I(ovi) o(ptimo) m(aximo).

Aur(elius) Lucidus b(ene)ff(iciarius)

v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

A *Lucidus* cognomen ezen aquincumi feliraton fordul elő először. Aurelius Lucidusról csak annyit jegyez meg a felirat, hogy *beneficiarius* volt, azaz oly katonára, ki valamely kiváltságot, kedvezményt, legcsekélyebb esetben a sánczmunkától való mentességet élvezett. A *beneficiarius*, a kik ezen kiváltságuknál fogva az altisztek közé tartoztak, minden csapatban nagy számmal fordultak elő, s rangjuk attól függött, vajjon a helytartótól, a legio parancsnokától vagy a tribunusok valamelyikétől kapták-e a kiváltságot.*

7. Oltár, mészkőből. Magassága 78 cm, szélessége derékban 29 cm, vastagsága 28 cm. Valószínűleg a fogaskerekű vasúttal szomszédos ú. n. dióárokban került napfényre, a honnan az útkaparóház udvarára szállították s ott évekig hevert, míg 1897 szeptember 25-én az ásatások helyszínére hozattam. Az abacus jobb fele csonka, a bal szélén hosszában levelekkel borított és középuitt zsinórral átkötött vánkös ül. A párkányok, az alsó párkányok mellső részét kivéve, épek.

I O M
 M · V · O P
 T A T V S D
 M A Q II

J(ovi) o(ptimo) m(aximo). M(arcus)

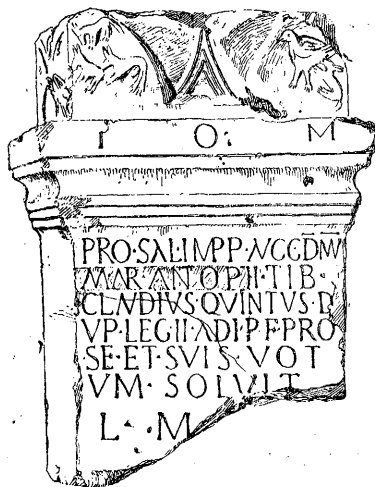
Ulpi(us) Optatus d(ecurio)

m(unicipi) Aq(incensis) II(viralis).

Daczára a szavak túlságos megrövidítésének a felirat végén, semmi kétség nem férhet az olvasás helyességéhez. E felirat különösen azért érdekes, mert azon kevesek közé tartozik, hol Aquincum még mint *municipium* szerepel. A *colonia* cím, melyet Aquincum Septimius Severustól kapott, ugyan magasabb rangú várost jelentett, de mint ezen feliratból is kitűnik, a municipiumban sem hiányzott a római senatus mintájára alakított tanács (*ordo*), melynek tagjai *decuriones* hivattak s nem hiányzottak a két római consulnak megfelelő tisztviselők a kormányzás élén: a *duumviri iure dicundo*.

* V. ö. Fröhlich, Arch. Ért. 1890. 4. l.

8. Oltárkő. Magassága 65 cm, szélessége derékban 35 cm, vastagsága 24 cm. A szent-endrei ország-út mentén fekvő «Dunai» téglagyár telkéről hoztattam el 1896 április havában. Kettétört, alsó része csonka. Érdekes az abacus acroterionjainak díszítése. Az előlap baloldali sarkában három nyulat látunk. Az egyik mintha a másiknak hátuljába akarna harapni. A harmadik a kettő fölött van. A jobboldali acroteriont fűrj díszíti, alulról nyúl harap feléje. Az oldal-lapok mindegyik sarkában egy fűrj nyulat czipel csőrében, fölötte egy madár a fejébe harap.

*I(ovi) o(ptimo) m(aximo). Pro
salute imp(eratorum duorum)
Aug(ustorum duorum) d(omini)
n(ostorum duorum) M(arci)
Aur(elii) Anto(nini) p(ri) Tib(erius)
Claudius Quintus dup(larius)
leg(ionis) II adi(utricis) p(iae)
f(idelis) pro se et suis votum solvit
l(ibens) m(erito).*

A császár, a kinek jólétéért a kő felállítatott, nem lehet más, mint Elagabalus (218—222 Kr. u.). M. Aurelius Antoninus volt a neve még Marcus Aureliusnak (161—180 Kr. u.) és Caracallának (211—217 Kr. u.) is, de csak Elagabalus nevét törölték ki halála után az emlékekről. A nép gyűlölete akkora volt Elagabalus iránt, hogy örökbe fogadott fia és utóda Alexander Severus vele minden összeköttetést elenyésztendő, egyenesen Caracallától és Septimius Severustól származtatta le magát.

A császár nevére következő *p(ri)* után legalább még *fel(icis) Aug(usti)* kellene állani. Másrészt a név előtt a *d(ominus) n(oster)*, a hogy magát először M. Aurelius czimeztette, magában véve elegendő lett volna. Érthetetlen az *imp(erator)* után olvasható *Aug(ustus)*, helyén a *cae(sar)* szokott állani. Mindezen hibák a kőfaragó felületességének vagy tudatlanságának rovandók fel, nem különben a betűk megkettőzése az *imp(erator) Aug(ustus)* és *n(oster)* szavak végén, a minek csak akkor van értelme, ha két császárról van szó.

Tiberius Claudius Quintus, ki az oltárt a maga és övéi nevében készítette,

duplarius volt a II. segédlegióban, vagyis azon katonák egyike, kik kettős zsoldban részesültek.

A *Claudius* név, mely *Claudius* császárra (41—56 Kr. u.) vezetendő vissza, ki a polgárjogot nagy számmal adományozta volt s a kinek nálunk Savaria (Szombathely) is a *colonia* rangot köszönhetette, mint megjegyeztem, azon időben, melyből a kő származik, sőt már sokkal előbb, rend szerint rövidítve jelenik meg a feliratokon. Csak a kőfaragó mondhatná meg, miért véste ki egészen, valamint azt is, miért nem rövidítette a *votum solvit* szavakat.

9. Oltárkő. Magassága 91 cm, szélessége derékban 31 cm, vastagsága 26 cm. Az esztergomi vasút földmunkálatai hozták napfényre az amphitheatrum délnyugoti sarka táján 1894 november 7-én. Teljesen ép, a fejnek és lábnak éles vonalú tagozása van. Az abacus sima négyszögű koczka.

I	·	O	·	M	<i>I(ovi) o(plimo) M(aximo)</i>
<hr/>					
C	A	P	I	T	<i>Capitolino. Cl(audius) Vale(n)s</i>
N	O	·	C	L	<i>miles le [g(ionis)] II ad(iutricis)</i>
S	·	M	I	L	<i>p(iae) f(idelis) Antoninian(a)e</i>
/	Π	A	D	·	<i>pr[o se] et s[uis] v(otum) s(olvit)</i>
A	N	T	O	N	<i>l(ibens) m(erito).</i>
A	N	E	·	P	
A	N	E	·	P	
V	·	S	·	L	
V	·	S	·	L	

Rómában a capitoliumi hegy déli végén állott Jupiter, Juno és Minerva, a Capitoliumi trias temploma. Jupiter Capitolinusban a rómaiak a birodalom legfőbb őrét tisztelték. Ez az első eset, hogy aquincumi feliraton Jupiternek Capitolinus melléknevével találkozunk.

A II. segédlegió, melynek egyszerű közkatonája volt a kő felállítója, *Claudius Valens* (Vales Valens helyett többször fordul elő), az *Antoniniana* melléknevet viseli Caracalla után, a mi a kő korára vet világot.

A felirat betűinek gondos kivitele daczára hiba csúszott be a 7. sorba. A kőfaragó elnézésből a *se* szót kihagyta s a *pro* és *suis* szavakat is rövidítve véste a szokás ellenére.

10. Oltár, mészkőből. Magassága 80 cm, szélessége derékban 27 cm, vastagsága 28 cm. Azon kőemlékek egyike, a melyek a mai ó-budai dohánygyár helyén állott dézsmaház lebontásánál fejtettek ki 1889 őszén a falakból. Már Schönvisner a múlt században látta «Budae in villa torcularia» (de rud. p. lac. 160) és leírta; utána a C. I. L. III. 3462. sz. a. közli. Jelenleg az oltár deré-

kon ketté van törve. Az abacus acroterionjait palmetták díszítik, a közöttük levő tért egy M alakú ékitmény foglalja el. Oldalt az abacus sima.

*I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Dulceno
Heliopolitan(o) sacru(m) fecit;
T(itus) Aureli(us) Secu(ndus)
vete(ranus) leg(ionis) II ad(iutricis)
p(iae) [f(idelis)] p(ro) se et suis
posu(it) v(otum) s(olvit) l(ibens)
m(erito).*

A C. I. L. olvasásával szemben kétségtelen, hogy Aurelius Secundusnak *T(itus)* volt az előneve. Továbbá a 6-ik sorban VETR helyett VETE áll s a *leg(io) II ad(iutrix)* után a P betű (*pia*) is világosan látható.

Dulcenus a *Dolichenus* név kevésbé használt formája.

Doliche Commagene római tartományban, Heliopolis a vele határos Syriában feküdt. Mindkét városnak megvolt a maga sajátos Napistene, kit előbb a görögök Zeusszal, utóbb a rómaiak pedig Jupiterrel azonosítottak. Mint ilyenek a császárság idejében a többi keleti istenek példájára az egész római birodalomban számos hívőre találtak. Pannoniában Jupiter Heliopolitanus cultusát bizonyítják C. I. L. III. 3955 (Siscia), S. 11137. 11138. 11139. (Carnuntum). Jupiter Dolichenusét 3252. 3253. (Acumincum), 3343. (Sárpentele), 3998. 3999. (Daruvár), S. 10243. (Szurduk), 10297. (Kömlőd), 10991. (Ó-Szőny) feliratok, a carnuntumi Dolichenus-szentély (11130. 11132—11136.) és a két kömlődi bronz tábla (C. I. L. III. 3316.). Egy treffeni (C. I. L. III. 3908.) és egy carnuntumi (C. I. L. III. S. 11131.) oltár mindkét istennek van dedikálva. Ellenben feliratunkon Jupiter egy személyben mind a két melléknevet viseli, a mit megmagyaráz a Kr. u. III. század vallási felfogása, mely mindenképpen a különböző istenségek syncretismusára törekedett.

11. Domborképes tábla, mészkőből, Jupitert és Junot árbrázolva. Magassága 95 cm, szélessége 105 cm. Ó-Budán, a Vihar-utca 13. sz. ház előtt került napfényre a 3. sz. táblával együtt.

A közös trónszék lábai alul levélszerűleg kiszélesednek, felül szarvak kö-

zött lándzsahegyekben végződnek. A rajta ülő két isten szemközt néz, csak lábaikat tartják kissé rézsutosan balra. Jupiternek a tipikus, göndör hajú, körszakállos és bajuzos feje van. Csak a bal váll felett látszik a köpeny egy csücske, különben a felső teste meztelen, az alsó testet azonban egészen elfedi a köpeny. Bal kezével fölül egy végével lefelé fordított lándzsát fog, jobb keze az ölben

villámot szorít. Jupiter nagy fejű testes alakjának ellenkezője Junoé. Fejét a vállaira omló fátyol alatt diadema díszíti. Ujjas tunicája a mellek alatt a testhez van kötve, míg a köpeny csak lábait takarja. Bal kezével alul pálczát fog, mely fönnyombban végződik, a jobb kezében olyformán tartja a csészét, mintha áldozni akarna. Jupiter és Juno között áll a sas, fejét visszafelé, Jupiter felé emelve.

12. Oltár, mészkőből. Magassága 95 cm, szélessége derékban 34 cm, vastagsága 23 cm. 1889-ben fedezték fel a Szépvölgyben, a Holzspach-féle kőbánya háta mögött. A C. I. L. III. S. 10428. sz. a. közli, de tévesen jelöli meg lehellyéül «Alt Ofen im kühlen Thale». Elsőnek Fröhlich Róbert adta ki Arch. Ért. 1890. 149. l. és Arch. Epigr. Mitth. XIV. 64. l. 36. sz. a. Felülete erősen likacsos. A felirat olvasása:

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Junoni regin(a)e sacrum. Sep(timius) Julianus miles pequarius leg(ionis) II ad(iutricis) p(iaē) f(idelis) et (A)elius Hilarus pro salute sua et suorum v(otum) s(oluit) l(ibens) m(erito). Pio et Proc(u)lo co(n)s(ulibus). Kr. u. 238.

A kőfaragó annál könnyebben felejtette ki a I.O.M után az ET szócskát, mivel a Jupiter név az abacuson van.

Septimius Julianus és Aelius Hilarus közül, kik az oltárt a maguk és övéik jólétéért állították, csak az első jegyeztette föl állását, bár valószínű, hogy Aelius Hilarus is a II. segédlegióhoz tartozott.

A *pequarius* általánosságban marhatenyésztőt jelentett. Egy afrikai katonai feliraton azonban (C. I. L. VIII. 2553.) a *pequari* az *optiones valetudinarii, medici, librarius* és *discentes capsariorum* között említetnek, a miből azt kell következtetnünk, hogy a *pequarius* alatt a katonaságnál az állatorvos értendő.

13. Oltár, mészkőből. Magassága 78 cm, szélessége derékban 30 cm, vastagsága 25 cm. Ugyanonnán való, a honnan a 10. sz. Fölül a párkány le van törve. Az abacuson palmetták jelzik az acroterionokat, melyeket vízszintes lécz köt össze s e fölött és alatt egy-egy rózsza foglal helyet. A felirat betűi alig vehetők ki. Helyenként a vakarás nyomai világosan látszanak. Olvasásában segítségemre volt Domaszewski.

I · O · M · E · I N · R E G
S A C R I u L V A L E
R V S V E · L E G · I I A D
V O T P R O S V S · L · M
M a N T · I I I · E · I
v e r o I I · C O S

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Jun(oni) reg(inae) sacrum. Jul(ius) Valerius vet(eranus) leg(ionis) II ad(iutricis) vot(um) [p]ro [se et] suis s(oluit) l(ibens) m(erito). M(arco) [A]nt(onino) III et L. Vero II co(n)s(ulibus). Kr. u. 161.

A 4. sorban a *pro* után *se et* szavak a kőfaragó elnézéséből maradtak ki.

14. Oltár, mészkőből. Magassága 55 cm, szélessége 47 cm, vastagsága 16 cm. A szent-endrei vasút «Filatori gát» nevű állomásától nyugotra fekvő anyagárokából került elő 1888-ban. Közzétette Havas Sándor Arch. Ért. 1889. 166. l.

és Fröhlich Arch. Epigr. Mitth. XIV. 34. sz. a. A C. I. L. III. S. 10431. sz. a. található. Előugró párkánya nincs, hanem a fejet négy hornyolt vonal választja el a felírástól. Pusztá bemetszések jelölik az abacus sarkain a váncosokat is, melyeket egy-egy rózsza díszít. Hasonlóképp rózsza van az abacus közepén. A felső lap sekély tányérforma bemélyedést mutat. A kőlap alsó fele letörött. A felirat betűi csak be vannak karczolva. Az N betűk szárai sem nem merőlegesek, sem nem egyenlő hosszúak. Az M szárai lefelé szétterpeszkednek.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Junoni et Ter(a)e matri [sa]cr[um].

A Föld anyának dedikált feliratokat ismerünk Pannoniában még Ercsiről (C. I. L. III. S. 10374.) és Ó-Szőnyről (C. I. L. III. 11009.), az előbbi egyedül neki szól, a másikon neve egy nő emlékével összekötésben említetik. A mi feliratunkon valószínűleg azért került össze Jupiterrel s Junoval, mert a rómaiak eskütételnél a Földet épen úgy, mint Jupitert, tanubizonyosággal szokták hívni.*

15. Oltár, mészkőből. Magassága 72 cm, szélessége derékban 26 cm, vastagsága 18 cm. Ó-Budán a Fő-tér és Laktanya-utca sarkán álló új emeletes ház alapozásánál akadtak rá 1888-ban. Havas Sándor az Arch. Ért. 1889. 167. l. és Fröhlich Róbert Arch. Epigr. Mitth. XIV. 39. sz. a. ismertették. A C. I. L. III. S. 10409. sz. a. találjuk. Az abacus acroterionjait negyedkörvonalak jelzik. A felsőlap csészeforma bemélyedéssel bír. Két dupla kör, közepütt ponttal, díszíti elől a láb plinthusát. Az elég hanyag jellegű felirat betűi megőrizték a vörös festék nyomait. Olvasása:

Junoni reg(inae). Cornel(ia) Julia pro se et suis v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

16. Négyzetű relieftábla, mészkőből. Hossza 74 cm, magassága 63 cm, vastagsága 11 cm. Nagy-Kovácsiból gr. Tisza Lajos uradalmi tisztartójától hoztam el, a ki azt a község háta mögötti sűrű erdővel borított völgyben, állítólag barlangban találta. Bal széle kissé sérült. Nagyobb baj, hogy az előállítás az idő viszontagsága következtében igen sokat veszített élességéből.

A dombormű a bikát ölő Mithrast ábrázolja. A barlangra, hol a cselekvés történik, legfőleg a bemélyedés emlékeztet, melyből az alakok kiemelkednek. Mithras egy jobbra leroskadt bikán térdel. Meglepő a bika nyakának vastagsága. A lábai közül csak a néző felé esők látszhatnak, a mellső térdben megtört, a hátsó ki van nyújtva. Mithras, ki ez utóbbit jobb lábával a földre szorítja, bal

* V. ö. Arch. Ért. 1890. 157. l.

kezével a bika száját rántja föl, úgy, hogy mindkét szarv s az egyik fül a néző felé fordult. A jobb kéz széles kést dőf az állat hátába. Mithras feje szembe fordul a nézővel, a phryg süveg alól kilátszik a göndör haj. Testét hosszú ujjú, térdig érő tunica fedi. A chlamys jobb vállán van összekapcsolva, elől a gyomor tájáig ér le, hátul lebegteti a szél. A bika nemző részei világosak, de a scorpio, mely azokat rágni szokta, hiányzik. Ellenben megvan hosszan a földön elnyújtózkodva a kigyó. A tábla alsó jobb sarkában látjuk a kutyát. Tulajdonképen egészen közélről kellene a bikára támadnia, hogy a sebből csurgó vért fölnyalhassa. A holló, a felső jobb sarokban sincs a helyén. Rendszerint a másik oldalon, a barlang szélén hajlik Mithras felé. A bikaölés jelenetét, a szertartás ezen

központját kiegészíti két oldalt egy-egy ifju álló alakja. Más táblákon mind a kettő keresztbe rakja lábait, itt csak a jobboldali teszi. Öltözetük ugyanaz, a melyben Mithras van ábrázolva. A fejen phryg süveg van, a testet a derékhoz övvel szorított tunica és chlamys fedi. A nadrág, valamint Mithrason, úgy ezen két alakon sem ismerhető fel. Mindegyiknek kezében fáklya van, csak hogy a baloldali ezt lefelé fordítja, a másik ellenben, mint valami kardot, úgy tartja fölfelé.

17. Domborképes tábla, kalászi mészkőből. Magassága 64 cm, szélessége 70 cm, vastagsága 19 cm. Állítólag a békásmegyeri kőbányában évek előtt találták; onnan a Holzspach-féle pálvölgyi bányatelepre került, a hol 1891 akadtam rá. A fölül lekerekített tábla jobboldali harmadrésze elkallódott s a megmaradt darab is ketté van törve. Nem kevésbé kár, hogy a különben éles körvonalú dombormű felső rétegei leváltak.

Ez a tábla is a bikaölő Mithrast ábrázolja az előbbin látható egészen azonos elrendezéssel és fölfogással. A bikából hiányzik a fej s a mellső láb, melynek csupán körme látszik a czomb alatt, továbbá Mithras bal keze, mely a bika száját fogta, végül a kutya s az ifju a fölfelé tartott fáklyával. Az előbbi táblán nem volt kivethető a bika farka, itt azonban világos, fölfelé ágaskodik s a vége kalászcsonóban végződik. A hollóból a felső bal sarokban egyedül a lábak maradtak fenn. Alul felismerhető még a kigyó feje s a scorio lábai, melyek a bika heréit szorítják. A megmaradt fáklyatartó, a bal oldalon külön mélyedésben foglal helyet. A fáklyát rézsutosan lefelé hajtva mindkét kezével fogja. Övezett tunicája térdig ér, a bal vállán gombbal összetartott chlamys pedig hátul az alsó lábszárak közepéig hull alá.

A bikaölő Mithrast ábrázoló dombormű minden mithræum berendezésének elengedhetetlen részét képezte. Annál meglepőbb volt, hogy a papföldi mithræum törmelékében egyetlen darabkáját sem sikerült meglelni. Legfőlebb a helyre mutathattam rá, a hol szükségkép állania kellett. Az, mint főoltárkép természetesen a nagyobb fajta alkotások közé tartozott. A mi tábláink kis méretei azt bizonyítják, hogy azok, a kik félreeső helyeken, barlangokban tisztelték istenüket, szerényebb igényűek voltak, mint a nagyvárosiak.

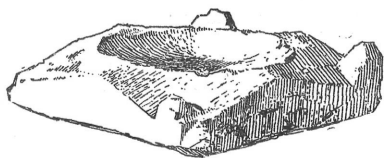

Százakra rúg a bikaölő Mithrast ábrázoló domborművek száma, melyeket eddig a római birodalom minden tartományából ismerünk.* Kevés kivételtől eltekintve, melyekben fölismerhető a művészi lendület, a többi minden igény nélkül készült, harmadrangú faragvány. A szobrászok tuczatszámra, gyári módon állították elő, hogy a nagy keresletnek eleget telessenek. Gépiesen másolták le az előttük álló többé-kevésbé jó mintát, a nélkül, hogy az előállítás elentésével sokat törődtek volna. Legalább tábláinkon azon eltérések, melyeket a leírásban röviden érintettem, nem igen magyarázhatók meg másképp, mint a kőfaragó hanyagságából vagy félreértéséből.

18. Egy oltár négyszögű fedőlapja (abacus), szürke trachytból. Oldalai 41 és 36 cm hosszúak, magassága 10 cm. A 17. sz. Mithras-táblával együtt a

* Cumont, Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra. Bruxelles. 4 füzet.

békás-megyeri kőbányában fedezték fel. Az oldallapok háromszögű oromfalait a sarkokon acroterionok díszítik. Fölül áldozatok bemutatására tányérszerű bemélyedése van.

Oltárokat, melyeken a hívők Mithrasnak áldoztak, ismerünk egyebek között a krosskrotzenburgi mithræumból kettőt,¹ a spoletoból egyet² s a III. carnuntumiban talált nagy domborműves főoltárról is azt állítják, hogy reliefben kidolgozott patera foglalt a tetején helyet.³ Ezekből a példák közül egyszersmind az is kitűnik, hogy

ezen oltárok a bikaölő Mithrast ábrázoló s a cella végén felállított nagy domborképes tábla előtt állottak. Mint a rozanki⁴ (Dalmatia) s a III. hedderneimi⁵ mithræumokban a cella talajában elásott állati csontok bizonyítják, az áldozatok részben véres természetűek voltak.

19—22. sz. Négy oltár, mészkőből. A nagyobbak magassága 42—47 cm, a kisebbeké 26—29 cm. A Krempel malom előtt, a vasuti töltés tövében akadtak rájuk, midőn az arra vonuló csatorna számára új medret ástak. A következő számú oltárral együtt egymás mellett rendetlenül heverték a földben. Kettő nagyobb, kettő kisebb, különben tagozásuk, mely bármilyen hornyolat híján van, megegyezik. Mind a négy oltárkö ugyanazon szövegű felirattal van ellátva, sőt a kőfaragó hibái is ismétlődnek. Csak a szavak elosztásában van némi eltérés a két nagyobb kő s a kisebbek között. Az megint közös vonásuk, hogy a betűk mind a négy kövön a vörös festék nyomait mutatják. A négyszer ismétlődő felirat olvasása a következő:

I(nvicto) d(eo) s(acrum). C. Jul(ius) Ingenus scrib(a) c[o]l(oniae) Aq(uinci).

23. Oltár, mészkőből. Magassága 91 cm, szélessége derékban 36 cm, vastagsága 30 cm. Az előbbi négy kisebb oltárral együtt került napfényre. Megvan az oltárköveinket jellemző szabályos tagozása, hornyolt lábazattal és párkánnyal. Az abacus sarkait palmettás acroterionok díszítik, ezek között a homloklapon középtű egy cziprusgaly emelkedik s tőle jobbra-balra egy-egy

¹ Cumont, Textes et monuments figurés 353. l.

² Cumont, u. o. 254. l.

³ Funde von Carnuntum. Arch. Epigr. Mitth. XVIII. 185. l.

⁴ Cumont, u. o. 334. l.

⁵ Cumont, u. o. 376. l.

Oltárkövek a Krempel malom előtti mithraeumból.

egyszázas repkénylevél, az oldallapokon pedig egy-egy fenyőtoboz látható. A feliratról a nap megjelölése a láb hornyolatába jutott. Olvasása:

I(nvicto) d(eo) sacru(m). Pro salute C. Juli Victor[i]n[i] dec(urionis) col(oniae) Aq(uincensium) C. J(ulius) Primus libertus v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). Sat(ur-nino) et Gal(l)o co(n)s(ulibus) X kal(endas) Mai(as). Kr. u. 198 apr. 22.

A 19—23. oltárok közös lelhelye, a négy kisebbnek megegyező jellege, mindenképp pedig azon körülmény, hogy valamennyien ugyanazon istennek vannak dedicalva, kétségtelenné teszi, hogy eredetileg egy helyen, ugyanazon szentélyben állottak. Ha helyes a kövek elején olvasható I. D azon kiegészítése, melyet fönnebb közöltünk, úgy egy mithræum maradványaival van dolgunk. Az idén abban a föltevésben, hogy a szentély falait és egyéb szoborrészleteket találhatok, a lelhelyet felásattam. De bizony csalódtam feltevésemben, mert csak egyetlen nagyszabású terem oldalfalai tüntek elő és általuk befoglalva egy többé-kevésbé ép mozaikpadozat, mely színes kövecskékből összeállítva, szebbnél szebb geometriai motívumokat ábrázol.

Arra, hogy egy és ugyanazon egyén egy mithræumban több oltárt dedicalt, nem kell messze keresnünk analógiát. Tudvalevőleg a papföldön 1888-ban kiásott mithræumban talált mind a négy oltárt is egy ember, M. Antonius Victorinus, Aquincum egyik decurioja állította fel. És ha abból, hogy ezen oltárok még a szentély építése alkalmával kerültek helyükre, azt következtettük, hogy az említett M. Antonius Victorinus építette a szentélyt a maga költségén, nincs ok, miért ne higyjük, hogy a Krempel malom előtti mithræum meg C. Julius Ingenusnak köszönhette fölépítését. Újabb bizonyíték ez arra, hogy a Mithras-cultus minden elterjedtsége dacára sokáig nem volt nyilvános, az államtól elismert felekezett. Hogy egy irnok ily áldozatokra képes volt, éppenséggel nem lehet meglepő. Előttünk van a papföldi mithræum példája, melyet pedig egy decurio állított elő. Építészeti kiképzésről egyáltalában nem lehet nála szó, a mi nagy költségeket okozna. Aztán sehol soha sem lebegett az szem előtt, hogy a szentély minél több hívőt fogadhasson magába. Most már Aquincumról is állíthatjuk, hogy több mithræuma volt. Az emberek, úgy látszik, minél zártabb egyházközségek szerint szerettek csoportosulni és pedig lehetőleg a különböző társadalmi állás szerint.

Szerencsére az ötödik kő felirata nem oly szűkszavú, mint az előbbieké, úgy, hogy e pontra nézve is kellő felvilágosítást nyújt. Megtudjuk ugyanis belőle, hogy a ki dedicalta, C. Julius Primus, szabadon bocsátott rabszolga (*libertus*) volt. De ha ezen társadalmi állása nem is volna ily határozottan meg-

jelölve, a *praenomen*ből és *cognomen*ből, melyek közösek a *patronusaéival*, szükségkép erre a következtetésre kellene jutnunk. Már pedig a másik négy kő *dedicálója* is ugyanazon *praenomen*t és *cognomen*t viseli, világos jeléül annak, hogy ő is *rabszolgából* lett szabad ember s szabadon bocsátását ugyanannak a *patronusnak* köszönte. A *libertus* szót nem volt köteles a kövekre vésetni. Több bizonyíték alig kell annak megállapítására, hogy azon egyház-község tagjait, kik a Krempel malom előtti *mithraeumba* össze szoktak gyűlni, szabadosok képezték, sőt tovább is mehetünk s bátran állíthatjuk, hogy azon egyházközség C. Julius Victorinus *decurio* szabadosaiból alakult.

Különben ez nem az első ismert eset, hogy szabadosoknak külön *mithraeumok* volt. Csak a C. I. L. III. 7922. feliratra hivatkozom.

A 23. számú felirat zárformulájára következő sorok pontosan megjelölik még a napot is (198 ápr. 22.), melyen C. Julius Primus a *patronusa* egészségéért tett fogadalmát beváltotta. A szentély építése e szerint nem eshetett ezen év utáni időre, hanem már állania kellett, kerülvén az oltár oda *ex voto*. De egy más sokkal fontosabb tény is ismerünk meg ezen adatból, azt t. i., hogy Aquincum is, mivel úgy ez, mint a másik négy oltár *coloniának* mondja, ezt a jogot már 198-ban bírta. Sept. Severus tudvalevőleg 193-ban foglalta el a trónt, tehát még uralkodásának első éveiben sietett hálájának kifejezést adni az azt neki megszerző *dunai legiók*, egyebek közt a *legio II. adiutrix* iránt is azzal, hogy a várost, melyben székelt, a *colonia* ranggal tüntette ki.

24. Négyzetű dúc, homokkőből. Magassága 42 cm, vastagsága 14 cm. A következő 25—33. sz. kőtárgyakkal együtt az esztergomi vasut földmunkálatai a Krempel malomtól keletre fekvő ú. n. malomdülőn hozták napfényre. Kétségtelen, hogy egy *mithraeum* maradványaival van dolgunk. Annyit bizonyossággal állíthatok, hogy egyetlen darab sem állott eredeti helyén, hanem a törmelékben össze vissza heverték, s magának a szentélynek még legcsekélyebb nyoma sem volt megállapítható.

Első pillantásra tisztában vagyunk, hogy a dúczból háromnegyed reliefben kifaragott alak a fákllyatartó ifjak egyike. Ugyan ezen szobrocška művészi kiviteléről sem lehet szó, mégis egyes részletek világosabbak, mint azon alakoknál, melyek a fönnebb leírt 16. és 17. táblákon a *bikaölési jelenet* két oldalán állanak. A fejen, úgy látszik, nincsen *phryg süveg*, hanem a *hajfürtök*, a fej *búbján* csomóba kötve, két oldalt a vállakra omolnak. Az arcz kissé jobbra fordulva előre tekint. A mi az öltözetet illeti, az újatlan (?) *tunica* övvel a derékhoz kötve és felhúva, a *czombok* közepéig redősen hull alá. A *nadrág* alig ismerhető fel. A *köpeny* jobb vállon gombbal van megerősítve, csak a mellen látszik, a mint a bal vállon átvette a háton lecsüng. A jobb kéz lefelé fordított fákllyát tart,

melynek égő vége a bal térd táján van. A bal kéz nem látszik, semmi kétség azonban, hogy az oldalon a bal váll magasságától a csipőig érő ovalis, fölül két félhold alakra kivágott lap paizs s balkezének azt kell tartani. Tudtommal ez

volna az első példa, hogy egy dadophor paizsszal fölfegyverkezve jelenik meg. A paizsnak szükségkép valami mélyebb jelentése van, mert a következő két fáklyatartó torsoján is felismerjük.

25. Homokkő dúc, a honnan az előbbi. Magassága 19 cm, szélessége 11 cm, vastagsága 8 cm. Szélesebb lapjából az előbbihez hasonló ifjú domborművű alakja van kifaragva. Csipői táján azonban ketté tört s az alsó rész elveszett. Ennél kétségtelen, hogy a fejet phryg süveg fődte. A felső testen derékon övvel felkötött tunica van. Azonkívül látszanak a chlamys nyomai, mely a jobb vállon meg volt erősítve. A jobb kéz egyenesen lefelé lóg, hogy tartott-e valamit, ki nem vehető, ha igen, úgy az csak a lefelé fordított fáklya lehetett. A bal oldalon a test egyharmadát a paizs takarja el, melynek formája nagyjában összevág az előbbi alak paizsáéval. A határozott vonalakat a stuccoalap tompítja el, a jobb alsórész még megőrizte a zöld festéket.

26. Egészben hasonló szobor az előbbihez, ugyanazon anyagból és lelhelyről. Magassága 22 cm, szélessége 12,5 cm, vastagsága 5 cm. Alsó része szintén csonka, annyi mégis látszik, hogy a tunica a czombok közepéig ért. A bal kéz

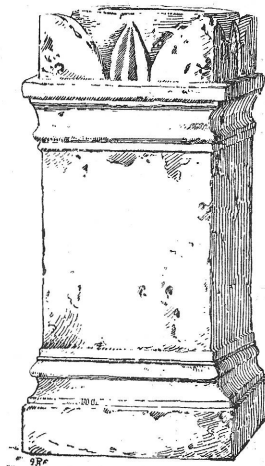
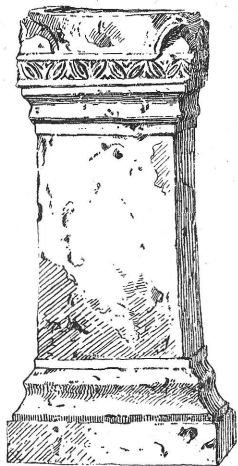
itt is paizsot tart, a fölemelt jobb kézben pedig minden valószínűség szerint fáklya volt. A festék alapjául szolgáló stuccoréteg még legnagyobb részt fennmaradt.

27. Az előbbiekhöz hasonló szobor alsó része homokkőből. Együtt is találták azokkal. Magassága 14,5 cm, szélessége 12 cm, vastagsága 9 cm. Csak a lábak a térden alul vannak meg. A baloldalon a jobb láb melletti dűdort inkább a chlamys szélének nézném, mint a lefelé fordított fáklya végének.

Nem új dolog, hogy a mithræumokban állottak szobrok vagy domborképek, melyek a fáklyatartókat magukban ábrázolták. Természetesen mindig párosával fordultak elő s mint a III. hedderneheimi mithræumban kitünt, három

pár is talált helyet egy szentélyben. A friedbergi mithræumból két párt ismerünk.¹

Az ó-budai papföldi mithræumból ugyan a legcsekélyebb ily szoborrészlet sem került elő, de még a helyén áll a két oltár, melyek egyike *deo Cauti*, a másik *deo Cautopati* szól. A III. heddernheimi mithræumban talált egyik cippus kétségtelenné tevén,² hogy *Cautes* volt a fáklyát felfelé tartó ifjú neve, *Cautopates* pedig a fáklyát lefelé fordítóé, világos, hogy a papföldi mithræumban is azon két oltár vagy pótolta a két dadophort, vagy a mi valószínűbb, egyszersmind azok alapjául szolgált. Azért valószínűbb ezen utóbbi feltevés, mert a III. heddernheimi és az oberflorstadtí mithræumokban a cellában, közel a be-

járáthoz, vagyis ugyanazon a helyen, hol az aquincumi mithræum szóban forgó oltárai is állanak, az oltártalapatok tényleg a két fáklyavívőt tartották.

28. Oltár, mészkőből. Magassága 60 cm, szélessége derékban 19 cm, vastagsága 18 cm. Az ú. n. Malomdülőről való. A párkány három oldalát egy-egy sor levél díszíti. Az abacus, melynek sarkain levelek emelkednek, fölül köralakú s be van mélyítve. A feliratnak szánt lap üres.

29—30. Oltárkövek. Magasságuk 59 cm, szélességük derékban 23 cm, vastagságuk 21 cm. Az előbbivel együtt kerültek napfényre. Az abacusok oldallapjain a sarkok negyedkörszelvény formájú acroterionjai között egy-egy

¹ Cumont, id. h. 357. l.

² Westdeutsche Zeitschrift, XIII (1894) 88. l.

levél emelkedik. Fölül köridomúak s tányérszerű bemélyedést mutatnak. Felirat ezeken sincs.

31. Oltár, homokkőből. Magassága 44 cm, szélessége 23 cm, vastagsága 13 cm. A Malomdülön ásták ki, az előző 24—30. darabokkal együtt. Az oltárok szokásos párkánya és lába hiányozván, csupán a sarokacrotterionok s a négyszögű bemélyedés köztük árulják el, hogy oltárkövel van dolgunk.

32. Oszlop, trachytból. Magassága 55 cm, vastagsága derékban 14 cm. A karcsú négylapú oszlopot kiugró fejével és lábával első tekintetre joggal azon oszlopocskák egyikének nézhetjük, melyek a hypocaustum padozatát tartották. Meglehet, hogy eredetileg csakugyan ilyen szerepe is volt. Úgy a mint előttünk ma áll azonban, gipszborítékával, melyen vörös festésű virágok vannak, fölül a tányérszerű bemélyedéssel, csak oltárfélének használtathatót, a mire egyébként az előző oltárokéval közös lelhelye is utal.

Az a körülmény, hogy a 28—32. oltárokat a dadophorokkal együtt találták meg, elegendő ok, hogy mithræumból valóknak tartsuk, a melyből a fáklyatartók is erednek. Különben felirat nélküli oltárok az újabb időben ismertté vált mithræumok legtöbbször kerültek napfényre és pedig rendszeren többes számmal. Akadt egy a papföldi mithræumban is. Értekezésemben,¹ melyben nyolcz év előtt mithræumunkat ismerttettem, akkép kíséreltem megmagyarázni, hogy a mithræum magánszentély lévén, a tulajdonos felhasználhatta még el nem készült oltárok letétszerű elhelyezésére. Wolff² megtámadta e feltevésemet s elismerem, hogy nem alap nélkül. Elfogadhatóbb magyarázatot azonban nem nyújt. Mert az, hogy ezen felirat nélküli kövek a mithræum berendezéséhez tartoztak s a mint a III. heddernheimi mithræum hasonló köveiről kimutatja, hogy még az építkezés alkalmával kellett elhelyezésüket nyerni, még nem fejt meg a felirat nélküli kövek rendszeres előfordulását.

33. Oroszlán, homokkőből. Magassága 24 cm. A 24—32. leletekkel egyidejűleg az úgynevezett Malomdülön került elő. Testének hátsó része csonka. Vékony plinthuson, balra fordulva áll előttünk. Hosszú gazdag sörény borítja nyakát a test közepéig. Fejét a nézővel szembe fordítja s erősen kitátja a száját, a melyből a két alsó metszőfog között kilóg nyelve. Mellső jobb lábának karmait egy ökörfejbe mélyeszi. Az oroslán torkában s az ökör szájában még meglátszanak a vörös festék nyomai.

Alig férhet kétség ahhoz, hogy ezen oroslánszobor is egy mithræum berendezéséhez tartozott, még pedig ugyanazéhoz, melyhez a fáklyatartók (24—27)

¹ Budapest Régiségei I. 73. l.

² Das dritte Mithræum in Heddernheim. Westdeutsche Zeitschrift XIII. 65. l.

és oltárok (28—32). Régi följegyzések szerint fekvő oroszlánt ábrázoló szobrokra akadtak az I. és II. heddernheimi mithræumokban, ezek közül az utóbbiból származó azonban minden kétséget kizárólag arra szolgált, hogy száján vizet okádjon. Fekvő oroszlán szobra került a rákosi mithræumban is napfényre, továbbá az első carnuntumiban, melynek oroszlánja fejét jobbra fordítva, száját tátja. Mindezeknél többet bizonyít az 1894-ben felásott III. carnuntumi mithræum cellabefjárata előtt talált oroszlán, mely fekszik ugyan, de karmai között egy bikafőt szorít.¹

A bikát ölő oroszlán képe keleti eredetű, kisázsiai síremlékeken fordul elő, de találkozunk vele daciaikon is. Még mielőtt a III. carnuntumi mithræum oroszlánja publikáltatott, Cumont,² a mithriatikus emlékek legalaposabb ismerője, felismerte a vonatkozást a bikaölő Mithras és bikaölő oroszlán között. Ez a vonatkozás érthető is, lévén az oroszlán a keleti felfogás szerint a tűz symboluma.

34. Négyszögű tábla mészkőből, Silvanus alakjával. Magassága 39 cm,

¹ Arch.-epigr. Mittheilungen XVIII. 112. l.

² U. o. XVII. 26. l.

szélessége 24 cm. A vörösvári völgy torkolatánál emelkedő Aranyhegyen találták 1895 őszén.

A dombormű szemközt állva ábrázolja az istent. Fejét a phryg süveghez hasonló csuklya fedi, mely a zord téli időtől megóvja. Haja fürtökben övezi

homlokát. Arcza egy élemedett emberé, bajuszszal és torzonborz korszakállal. Testét térdig érő tunica takarja, mely a csípők körül föl van kötve. A jobb vállon gombbal összekapcsolt köpeny a bal felső karon általvetve hátul az alsó lábszárak közepéig lóg le. Lábai magas, fölül bojtos csizmák vannak. Jobb kezével sarlóformájú kerti kést tart, baljában tölgyfagally. Balra lábainál a kutya fekszik, fejét gazdája felé nyujtva.

A feliratokon Silvanusnak rendszerint *domesticus* vagy *silvestris* mellékeve van, a szerint, a mint a kertek vagy az erdők nemtőjének tisztelétére készült az oltár. A Filatori gát mellett talált dombormű,¹ mely Silvanust csupasz arczczal ugyan, de hasonló öltözetben ábrázolja, *Silvano dom(estico)* feliratot viseli. Mind a két képen az első tekin-

tetre szembeötlik, hogy az isten paraszti megjelenésében mezei tisztelőinek ruházatán, tartásán felül nem emelkedett.²

35. Oltár, homokkőből. Magassága 40 cm, szélessége 29 cm, vastagsága 24 cm. Ó-Budán Heisler háza telkén (Kerek- és Ék-utcza sarkán) építkezés alkalmával 1892 május 18-án került napfényre. Felső része csonka. A betűk bemélyedései eredetileg vörös festéssel voltak kitöltve, a nyomai még megmaradtak.

¹ Hampel József ismertette Budapest Régiségei III. 68–71 II. VI. ábra.

² Conze, Römische Bildwerke II. Heft. 14. 1.

SILVANO(II)
C · P O M I N
D E C C I A N I · R A
L E G · I I · A D · E X · V O C
E Q V I S I O N E S · E I V

P O S

Silvano p[ro sal(ute)]

C. Pomini Decciani prae(fecti)

leg(ionis) II ad(iutricis) ex voto

equisitiones eius pos(uerunt).

Az *equisitiones* lovászok voltak; feliratunkon a II. segédlegio parancsnokának, C. Pominius Deccianus lovászairól van szó, a kik az oltárt urok jólétéért fogadalomból állították. Feltűnő lehet, hogy a lovászok miért fordultak Silvanushoz, az erdők és mezők védőistenéhez. Nincsen római tartomány. hol Silvanusnak annyi tisztelője lett volna, mint Pannoniában. Csak Aquincumból ismerünk eddig 23 feliratot, melyek neki szólnak s azok között, kik készítették, képviselve vannak a legkülönbözőbb társadalmi osztályok. Más magyarázatunk nincs, mint hogy Silvanusban többet lássunk, mint a parasztagdák speciális istenét. Schneider¹ és Domaszewski² kimutatták, hogy Silvanus hazája Dalmatia őserdőiben keresendő, a hol a görögöktől kölcsönzött Pan képében ábrázolták, úgy a mint egy ó-budai oltáron³ is látjuk, melyet T. Aelius Capito 218-ban *Silvanus Silvester* tiszteletére állított. Míg más tartományokban, hol kelták, germánok laktak, mindenütt feltaláljuk a hazai isteneket a római uralom dacára, úgy kell lenni, hogy Pannonia lakosai között ezt a szerepet a Dalmatiából meghonosodott Silvanus játszotta.

36. Oltár, mészkőből. Magassága 28 cm, szélessége 17 cm. A Florián-tér csatornázása alkalmával 1889-ben találták. Feje csonka. A feliratot a C. I. L. III. S. 10453. sz. a. közli. A betűk rendetlenek, az L betűnek kétszer C alakja van. Helyenként még meglátszanak a minium nyomai.

Deo Sil[v]ano votu[m] libens solvi ego . . .

Mindenesetre feltűnő, hogy a dedicáló első személyben szólal meg. De lehet, hogy a felirat ezen része is hibás, mint sok tekintetben az eleje. A vége teljesen érthetetlen.

***

¹ Arch. epigr. Mitth. IX. 35. I.

² Die Religion des röm. Heeres 53. I.

³ Römer-Desjardins, A n. múzeum faliratos emlékei XI. 76.

Kevés, hasonló érdekes lelet látott Aquincum területén napvilágot, mint a minő az volt, melyre 1889 tavaszán a Laktanya-utca csatornázása alkalmával a zsidó temető délnyugati sarka táján akadtak. A földszíne alatt 1 $\frac{1}{2}$ m mélyen ugyanis, a csatorna irányával mintegy 60° szöget képező falazat tűnt elő, melyről csakhamar kiderült, hogy párosával, feliratos lapjukkal befelé fordított oltárkövekből áll. Minthogy Kun Gyula tanácsnok készséggel megengedte, hogy az utca testét is felbonthassam, nem kevesebb, mint 11 darab kőemléket emelhettem ki. A másik irányban a zsidó temető útját állotta a kutatásnak s így sem a fal folytatása, sem az, vajjon a temető alatt a fal hasonlóképp oltárkövekből van-e összerakva, nem sikerült megállapítani.

37. Oltár, mészkőből. Magassága 107 cm, szélessége 40 cm, vastagsága 28 cm. Publikálva van Arch. Ért. 1889. 399. l., aztán Arch.-epigr. Mitth. XIV. 60. l. s végül C. I. L. III. S. 10396. Párkányát és lábát mind a három oldalon lefaragták. A párkány fölötti részből a síma lap maradt meg s az orom diszítéséből csak egy félkör látható még. A felirat alatt egy sornak való üres hely van. Olvasása :

*Dis et Genio provinciae Pannoniae C(aius) Val(erius) Pude(n)s leg(atus) Aug(usti)
pr(o) pr(aetore).*

38. Ugyanaz. Magassága 120 cm, szélessége 37 cm, vastagsága 29 cm. Felirata közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 399. l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 60. l. s C. J. L. III. S. 10399. A párkány és láb mind a három oldalon le van faragva. A párkány fölött két oldalt volutás párnák domborodnak, végüket elől rózsák diszítik, a melyek között haromszögű oromtető van reliefben kifaragva, középuött rózsával. A feliratos mező alsó kétharmad része üres.

Fortunae huius loci C(aius) Val(erius) Pudens leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore).

39. Ugyanaz. Magassága 127 cm, szélessége 44 cm, vastagsága 35 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 398. l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 65. l. és C. J. L. III. S. 10424. A három oldalon lefaragott párkány fölött az abacust két oldalt volutapárnák szegik, a homlokon egy-egy rózsával. Az abacust háromágú levél s fölötte dupla csigavonal diszíti. A feliratos mezőt keret fogja be, mely fölül két fekvő S alakot mutat, rózsza és körkörös ékítésekkel. A láb szintén mind a három oldalon le van faragva. A felirat betűi megőrizték még a miniumfesték nyomait.

J(ovi) o(ptimo) m(aximo) et dis

deabusque omnibus T(itus)

Clementius Silvius v(ir) e(gregius)

a(gens) v(ices) p(raesidis) s(olvit)

l(aetus) l(ibens) m(erito).

T. Clementius Silvius, ki az oltárt Jupiternek és az összes isteneknek és istennőknek dedicálta, ugyanaz, ki Aquincumban a C. I. L. III. 3424. sz. oltárt készítette. Ennek felirata keltezve van. Gallienus császár idejéből, a 267. évből való. Mivel mind a két kövön Clementius Silvius mint a helytartó helyettese szerepel, semmi kétség, hogy ezen újabb oltárkő is egyidejű a másikkal. A *vir egregius* cím a lovagrendűeket illette meg.

40. Ugyanaz. Magassága 92 cm, szélessége 36 cm, vastagsága 28 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 398. l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 61. l. s C. I. L. III. S. 10415. A párkány és láb mind a három oldalon le van faragva, úgyszintén a párkány fölött emelkedő abacus. A felirat olvasása :

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) Q(uintus) Caecilius Rufinus Crepereianus co(n)s(ularis) leg(atus) Aug(ustorum) (duorum) pr(o) pr(aetore) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

41. Ugyanaz. Magassága 90 cm, szélessége 38 cm, vastagsága 30 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 399 l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 65. l. és C. I. L. III. S. 10407. A mindhárom oldalon lefaragott párkány fölött az abacus elől szintén le van ütve, oldalt azonban a sarkokat díszítő negyedkör alakú acroterionok megmaradtak. Hasonlókép a lábat is lebárdolták mind a három oldalon.

Iunoni Caelesti Q(uintus) Caecilius Rufinus Crepereianus co(n)s(ularis) leg(atus) Aug(ustorum) (duorum) p(ro) pr(aetore) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Pannonia inferior csak Caracalla óta lévén consularis provincia, Caecilius Rufinus, mint consulságot viselt ember, nem lehetett Septimius Severus és fia idejében, a kikre hajlandók volnánk a két Augustust vonatkoztatni, helytartója. Ugyanazon családból való a C. I. L. III. 93. sz. feliratban említett M. Caecilius Tuscianus Crepereianus Florianus, szintén helytartó és fia M. Caecilius Rufinus.

42. Ugyanaz. Magassága 135 cm, szélessége 41 cm, vastagsága 30 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 400. l. Arch.-epigr. Mitth. 66. l. s C. I. L. III. S. 10436. A párkányt és lábat mind a három oldalon lefaragták. A párkány fölött a tektonikus tagozású orom helyén simalapú abacus emelkedik. A felirat a negyedik sortól a kilencededikig s a két utolsó sor ki van vakarva. A fenmaradt betük réseiben erős miniumnyomok maradtak fenn.

Marti Victoriae Fortunae red(uci) pro s[al(ute)] imp(eratoris) Caesar(is) [M. Jul(i)] P[hilippi Aug(usti) et M. Jul(i)] Philippi] nobi[lissim]i Caesa[r]is Afus Avitus . . .

A fenmaradt név előtt kivakart hat sor helyén Domaszewski szerint Philippus és fia nevei állottak. Afus vagy a mint Domaszewski helyesbíti, Afius az egyetlen, kinek állását nem tudjuk határozottan. Magas rangúnak kellett mindenestre lenni s vonatkozásban állani a császárokkal, különben ki nem vakarták volna.

43. Ugyanaz. Magassága 105 cm, szélessége 41 cm, vastagsága 30 cm. Közölve van az Arch. Ért. 1889. 399 l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 66. l. és C. I. L. III. S. 10438. Külső állapota és diszítése megegyezik a 38. oltáréval. A feliratos mező harmada alul üres.

Minervae victrici C(aius) Val(erius) Pudens leg(atus) Aug(usti) p(ro) pr(aetore).

C. Valerius Pudens, mint azt Domaszewski* hivatkozva Brambach I. Rh. 6. felíratra megjegyzi, Septimius Severus idejében 196/98. alsó Germania helytartója volt. Alsó-Pannoniát e szerint még Commodus alatt kormányozta.

* Die Religion des röm. Heeres, 74. l.

44. Ugyanaz. Magassága 105 cm, szélessége 45 cm, vastagsága 33 cm. Közzé van téve Arch. Ért. 1889. 400 l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 68. l. és C. I. L. III. S. 10470. Párkánya és lába csonka. Az abacusból csak a síma lap van meg.

Urbi Rom[ae] L(ucius) Cassius Marcellinus leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) co(n)s(ul) des(ignatus).

L. Cassius Marcellinus mint *consul designatus* csak Caracalla előtt lehetett Alsó-Pannonia helytartója.

45. Ugyanaz. Magassága 120 cm, szélessége 44 cm, vastagsága 28 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 400. l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 70. és C. I. L. III. S. 10473. Párkány és láb mind a három oldalon le van faragva. Az abacust síma acroterionok díszítik, melyeket az előlapon vízszintes hornyolat köt össze. A feliratnak szánt mezőn alul még három sor férhetne el, az egyiknek helye ki is van vonalozva.

C(aius) Jul(ius) Sept(imius) Castinus co(n)s(ul) desig(natus), leg(atus) Aug(ustorum trium) pro pr(aetore) P(annoniae) i(n)ferioris, leg(atus) leg(ionis) I M(inerviae), ex praec(e)pto dom(inorum) n(ostorum trium) dux vexil(lationum) IIII Germ(anicarum) [leg(ionum)] VIII Aug(ustae), X[XII] Pr(imigeniae), I M(inerviae), XXX Ulp(iae) advers(us) defectores et rebelles, proco(n)s(ul) Cretae et Cyrenarum), iurid(icus) per Apul(iam) Cal(abriam) Luc(aniam) Brut(tios), cur(ator) viae Sal(ariae), cur(ator) Aef(c)lan(ensium), praet(or) tutel(arius), tribunus pl(ebis), quaestor, tribunus mil(itum) leg(ionis) I adi(utricis) item V Mac(edonicae).

46. Ugyanaz. Magassága 112 cm, szélessége 38 cm, vastagsága 25 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 401—402. ll. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 72. l. és C. I. L. III. S. 10473. A csupán elül lefaragott párkány fölött mindhárom oldalán simalapú abacus emelkedik. Oldalt a párkány és láb megvannak. A felirat szó szerinti ismétlése az előbbinek, hibáival együtt. Leginkább csak a szavak elosztásában és a ligaturákban mutat eltérést. Az utolsó sorban helyszüke miatt kimaradtak a V. MAC. szavak.

47. Ugyanaz. Magassága 110 cm, szélessége 34 cm, vastagsága 28 cm. Közzé van téve az Arch. Ért. 1889. 402. l. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 70. l. és C. I. L. III. S. 10471. Külsőjére megegyezik a megelőző oltárkövel. A párkány és láb ezen is oldalt megvan. Az abacus sarkait negyedkör alakú acroterionok díszítik. A feliratáról ugyanazt mondhatjuk, a mit az előző oltáréről. A szöveg ugyanaz. A legio V. Macedonica megjelölése a felirat végén teljes.

A három utolsó oltáron a párkányok hiánya annál sajnálatosabb, mert ha valahol, úgy ezeken állhatott csak az isten neve, talán I·O·M·, bár S·I·M· is lehetett.

A mi C. Julius Castinust illeti, tudjuk Dio Cassiusból (78. 13), hogy 217-ben, midőn Macrinus trónralépett, Dacia consularis helytartója volt. E minőségben említi egy mojgrádi felirat is (C. I. L. III. S. 7638.). Pannonia inferior helytartójának szükségkép előbb kellett lenni, mert köveinken még *consul designatus*. Az uralkodók hármasszáma rajtok csak Septimius Severusra és két fiára vonatkozhatik. Ha Getának augustusi czíme nincs anticipálva, úgy köveinknek 209 után, a mely évben Geta azt a czímet kapta, kellett készülni. Tudva azt, hogy a helytartói állás egy tartományban rendesen három évig tartott, legfőlebb két évvel előbb készülhetett a C. I. L. III. 3480 felirat Ó-Budáról s egy másik, a C. I. L. III. S. 10369 Biáról, melyeken Castinus még csak két Augustus, Sept. Severus és Caracalla, helytartója.¹ 202-ben Castinus a *legio I. Minerva* parancsnoka volt Felső-Germaniában, a mint azt feliratainkkal egyezőleg a Brambachnál I. Rh. 520 között feliratból kitünik. Pályafutásának (*cursus honorum*) megelőző része azonban merőben ismeretlen volt eddig ez feliratainknak további fontosságot kölcsönöz.²

Nem lehet véletlen, hogy ezen oltárkövek együvé kerültek. El sem hihető, hogy *különböző* helyekről szándékosan csak azokat szedték volna össze egy fal anyagául, melyek helytartóktól származnak. Ellenkezőleg az a kétségtelen, hogy ha másfelé, természetesen többé nem eredeti helyükön oltárok láttak napfényt, melyek ezekhez hasonló jellegűek, azok eredetileg szükségkép a Laktanya-utczaikkal együtt ugyanazon helyen állottak.

Pusztán külső okok is ide sorolják a C. I. L. III. 3480, 3421 és 3415 feliratokat. Lelhelyük ugyanis a szomszédságban, a Laktanya-utczába nyúló Sz.-Endre-utcza 150. sz. telke s a két utóbbi párkányaitól és lábazataitól meg van fosztva. Az elsőt ugyanaz a Castinus emelte, ki a 45—47. oltárokat. A másikat P. Cosinius, két császár helytartója Fortuna redux tiszteletére dedicálta, a harmadik Arimanius istennek szól s Libella nevű papja szentelte. Már inkább belső okoknál fogva kell ide sorolnunk a C. I. L. III. 3479 és 3418 feliratokat; ezek lelhelye a Gyársziget s az előbbit Ti. Haterius Saturninus helytartó családjának üdvéért Mithrasnak dedicálta Arpocras, a másikat P. Cosinius Felix, ugyancsak két császár helytartója, Fortuna redux tiszteletére emelte. Végre van az aquincumi múzeumnak is még két köve, melyek szükségkép ezen sorozatba

¹ V. ö. Arch. Ért. 1890. 8. 1.

² V. ö. Arch. Ért. 1889. 404—406. II.

tartoznak. Az ó-budai dohánygyár helyéről hozattam el, de világos, hogy nem ez volt eredeti helyük, hanem nem is oly nagyon régen falaztathattak ott be.

48. Oltár, mészkőből. Magassága 82 cm, szélessége 43 cm, vastagsága 27 cm. Közzé van téve C. I. L. III. 3473 Schönvisner után, ki «in villa torcularia», azaz a régi ó-budai dézsmaházban látta. Feje és derekának egy része csonka. A párkányok a fejen és lábon a feliratos lappal egy sikká vannak lenyesve.

[Dis] militaribus [s]alutaribus [Hat]erius Saturn[inu]s leg(atus) Aug(ustorum) (duorum) [pr(o)] pr(aetore) cum L(ucio) Aproniano fil(io) trib(uno) mil(itum).

A felirat a C. I. L. id. h. annyiban kiegészítendő, hogy a 6. és 7. sorok elején tisztán olvasható L·APRONIANO és FIL(io) szavak. A betűk jellege ugyanaz, a mi a Rufinus-féle oltárköveken. Az egyidejűség mellett szól még az is, hogy úgy Haterius Saturninus, mint Rufinus két császár helytartója volt.

49. Négyszögű hasáb mészkőből. Magassága 63 cm, szélessége 41 cm, vastagsága 36 cm. A ó-budai dohánygyár helyéről való. Kétségkívül áll, hogy oltárral van dolgunk, erre vall a keretelt oldallapok egyikén ábrázolt korsó, a másikon a csésze; hanem csak a középső, a párkány és láb közé eső törzs maradt fenn. A felirat felső fele alaposan el van tüntetve, kevésbé az a másfél sor, hol a helytartó neve állott, sértetlenül csak a címet jelölő szavak vannak meg, az ezekre következő sorok ismét nyomtalanul kiirtattak.

leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)

Ez az oltár csak az lehet, melynek feliratát a C. I. L. III. 4317 közli. A hely, a hol Schönvisner, ki után Mommsen közli, látta, összevág azzal, a hol újra napfényre került. Feltűnő csupán, hogy a hagyomány a felirat elején oly sorokat jegyzett föl, melyeknek a kövön most már semmi nyoma, pedig nem valószínű, hogy Schönvisner óta a hiányzó sorok eltűnhettek volna.

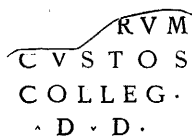
Hasonló körülmények között, mint a Laktanya-utczában, t. i. falalkat-részei gyanánt, került Mainzban számos felirat * napfényre, melyek összetartozósága nem kevésbé kétségtelen.

A mióta Domaszewskinek ismételten idézett alapvető műve a római had-

* Brambach I. Rh. 974. 975. 976. 978. 983. 1033. 1034.; Keller Nachtrag II. 256. 1346. és 976. 134a. 22d és 1066. 506.; Westd. Zeitschr. XI. 296. 298 és 315. II.; V. ö. Domaszewski, Die Religion des Römischen Heeres 62. 1.

sereg vallásáról megjelent, nem lehet kétség, hogy valamint a mainzi kövek, úgy mindazon oltárok, melyeket 37—49 ismertettem, eredetileg a castrum területén belül állottak, még pedig a mennyiben helytartóktól s a legio főtisztjeitől erednek, a praetorium belső udvarán levő szentélyekben. Az altisztek (*principales*) szentélyei (*scholae*) a külső udvaron állottak.¹ Ezek egyikéből származik a következő feliratos oltár. Lelhelye nem messze fekszik a Laktanya utcai kövektől és így szükségkép támogatja azon magyarázatot, hogy csak úgy kerülhettek össze a Laktanya-utcai helyre s a környékére főleg oly kövek, melyek helytartóktól erednek, mert a praetoriumnak, a hol egymás mellett állottak, a közelben, vagyis, a hová egyéb jelek is mutatnak, a mai gyársgiget helyén kellett feküdni.²

50. Oltár, mészkőből. Magassága 40 cm, szélessége derékban 26 cm, vastagsága 18 cm. Ó-Budán, a főtéri 4. sz. ház alapozásánál 1897 szeptember 11-én akadtak rá. Felső része csonka. A lábázat párkányát minden értelem nélkül öt keskeny pálczatag képezi.

	<p>[armo]rum custos colleg(io) d(ono) d(edit).</p>
---	--

A felirat hiányos lévén, sem azt, mely istennek volt az oltár szentelve, sem azt, hogy mi volt a dedicáló neve, nem tudhatjuk. A legfontosabb rész azonban megmaradt, mely megmondja, hogy a dedicáló a fegyvertár őre volt s hogy az oltárt a testületnek, melyet ezen fajta altisztek alkottak, ajándékol adta. Hasonló oltárt (C. I. L. III. 4444) ismerünk már Carnuntumból, melyet egy *c(ustos) a(rmorum) in ho(norem) col(legii)* Trasitus istennek szentelt.

***

51. Oltár, mészkőből. Magassága 66 cm, szélessége derékban 30 cm, vastagsága 25 cm. Állítólag a Lukácsfürdő környékéről szállította Havas Sándor 1891-ben az ásatások területére. Felső része csonka.

¹ Domaszewski, Die Religion III. 1.

² V. ö. Kuzsinszky, Az aquincumi castra kérdése, Arch. Ért. 1897, 395—405. II.

PRO · P · S
 CASI · PII
 MARCELLINI
 LATICLAVI
 LEGIAD
 AVR · A · CHILLEV
 B
 EIIVS · V · S · L · M

Pro s[alute] Cas(s)i Pii

Marcellini laticlavi leg(ionis) II

ad(iutricis); Aur(elius) Achilleu(s)

b(eneficiarius) eius v(otum) s(olvit)

l(ibens) m(erito).

Az oltár mindenesetre valamely istennek, valószínűleg Jupiternek volt dedicalva. Cassius Pius Marcellinusról, kinek jólétéért készült, csak annyit jegyez meg a felirat, hogy *laticlavius* volt a II. segédlegióban, a *tribunus* szó kimaradt, de azért hiánya nem hagyhatott senkit sem kétségben, mert csak a tribunok között volt szokásban a *laticlavius* és *angusticlavius* megkülönböztetés, a szerint a mint a senatori vagy lovagrendhez tartoztak. Cassiusnak két cognomenje van, Pius és Marcellinus. Egynél több cognomen használata különösen a II. század vége óta lett divatos, de csak az előkelőknél. Provinciális feliratokon kevés példa van rá. Valószínű, hogy ez a Cassius ugyanaz, ki később Pannonia inferior helytartója lett s a 44. sz. követ állította fel, melyen neve az egyik cognomen elhagyásával L. Cassius Marcellinus. A 7. sorban magányosan álló betű nem egészen világos, részemről úgy látom, hogy B, vagyis Aurelius Achilles, a ki az oltárt készítette, Cassiusnak beneficiarius volt.

52. Oltáralakú talapzat mészkőből. Magassága 60 cm, szélessége derékban 26 cm, vastagsága 19 cm. Az ó-budai dohánygyár helyéről való számos más kővel együtt. A C. I. L. III. 3509. sz. a. publikálja s megjegyzi, hogy «Budæ in domo comitissæ Schechiny» létezik. Feje két oldalt csonka, a párkány is részben törött. A dedicaló neve hiányozván az oltár felírástól, szükségképpen egy szobrot kell feltételeznünk, melyen a név állott.

missus honesta mission(e) Apro et Maximo co(n)s(ulibus) ex voto. Kr. u. 207.

Az oltár s szobor fogadalomból készült, melyet akkor váltott be az oltár felállítója, miután a katonaságtól becsületesen eltöltött szolgálat után megszabadult, följegyezvén egyuttal az évet is, melyben ezen reá nézve bizonyára fontos esemény történt.

53. Oltár, mészkőből. Magassága 75 cm, szélessége derékban 35 cm, vastagsága 23 cm. Alsó harmadrésze csonka. Az amphitheatrumtól délre eső

anyagárokban akadtak reá 1895-ben. Az abacus előlapját a két sarkon palmettás acroterionok, középtől körbe foglalt rózsák s tőle jobbra-balra borostyánlevelek díszítik. Az oldallapok acroterionjai símák. A feliratnak szánt lap üres.

54. Domborképes tábla lába durva szemcsés mészkőből. Az 1888. évi ásatások alkalmával a mithraeum melletti lakóházban találták. Ismertetem a Budapest Régiségei I. 165. lapján. A C. I. L. III. S. 10485 sz. a. publikálja. A domborműből a plinthuson álló két emberi láb s a hátul földig érő köpeny alsó széle maradt meg. A feliratot a lábazat előlapján négyszögű vonalkeret fogja be. A dedicáló neve s esetleg állása az istenalaktól jobbra vagy balra a mezőben állhatott. A plinthuson csak a consulok nevei olvashatók, megjelölve az évet, mikor készült a dombormű.

Sever[us] et [Pompeia] co(n)s(ulibus). Kr. u. 173.

55. Venust Amorrall ábrázoló dombormű mészkőből. Magassága 27 cm. Midőn 1895-ben az amphitheatrumot tisztogatták, a cavea északi felének törmelékében akadtak reá.

Fölül csúcsban zárodó fülke képezi az alapot, melyből Venus meztelen álló alakja magas reliefben domborodik ki. Jobb alsó karja és bal lába a csonkon alul csonka. Hajfürtjei a vállaira omolnak. Felső karjait karikák ékesítik. Bal karjába Amor csimpeszkedik. Csak a feje, mellének egy része s a bal szárny felső csücske van meg.

56. Fekvő nymphát ábrázoló faragvány márványból. Magassága 11 cm, hossza szintén 11 cm. Az 1893. évi ásatások alkalmával a vásárcsarnoktól keletre eső romok között került napfényre. Csonka a feje fölötti rész, továbbá a szobor bal oldala, mely a talapzaton nyugvó láb után következtetve, eredetileg legalább is még egy álló alakot állított elénk. A köpeny, mely a lábait balra nyújtó nymphának egyetlen öltözete, a bal vállról a lábakon át van csavarva, úgy hogy a jobb melle sza-

bad. Jobb kezét a jobb czombján pihenteti, baljával fölfelé bőségszarut tart. Esetlen munka, mely igazolja, hogy az aquincumi kőmunkások még kevésbbé értettek a márvány, mint a mészkő faragásához.

57. Oszlopfő mészkőből, az ásatások helyéről. 1888-ban már a n. múzeumban találtam s onnan vitettem vissza. Közzé van téve C. I. L. III. S. 10486. A 36 cm átmerőjű törzstől kettős gyűrű képezi az átmenetet a levélkelyhen nyugvó 17 cm magas és 27 cm széles abacushoz, melynek felső lapja köralakban be van mélyítve s a közepén ólomba öntött vascsap vége látszik. A feliratból, mely a törzsön folytatódott, az abacuson olvasható még két sor, a fölötte állott két sor ki van vakarva.

Imp(eratore) Caes(are) M.

Aur(elio) Antonino Aug(usto)

III et Val(erio) Comazonte

co(n)s(ulibus) . . .

Alig lehetett ezen oszlopnak más rendeltetése, mint hogy valamely, nyilván fogadalomból készített szobor alapjául szolgált. A fenmaradt két sor a consulok egyikének neve, a másiké kivakartatott, de maguk a fenmaradt csekély nyomok is elegendők annak megállapítására, hogy ez csak Elagabalus lehetett, ki Kr. u. 220 mint consul harmadszor viselte e méltóságot Comazon társaságában. Comazonte után a kőfaragó hibájából hiányzik a II.* A törzsön állott feliratból néhány betű maradt meg csupán, melyeket Domaszewski lemásolt, de ezek vigyázatlanság következtében szintén elpusztultak.

58. Négyszögű oszlop mészkőből. Magassága 120 cm, szélessége 56 cm, vastagsága 46 cm. A budai várhegy nyugoti bástyájának azon részén, hol az új várpalota épül, fejtették ki. Schönvisner szerint 1780 óta volt a várban, megelőzőleg Füzitőn (Szöny mellett) egy régi templomban látta Mikes. A C. I. L. III. 4270. sz. a. közli feliratát. Alsó része jelenleg csonka. Három oldalnak hornyolt léczkerete van.

* V. ö. Wilmanns, Exempla n. 2273.

Imp(eratori) Caes(ari) G. Vibio Treboniano Gal[lo] p(io) f(elici) invicto Au[gusto], p]ont(ifici) [m]aximo, trib(unicia) pot(estate) II, co(n)s(uli), p(atr) p(atriciae), proco(n)s(uli) eq(uites) alae II Aug(ustae) Thracum Gallian[a]e Volusianae devoti numini [maiestati]que eor[um].

A kő Trebonianus Gallus tiszteletére készült Kr. u. 252-ben, tribunicia potestásának 2. évében. Készítették pedig egy lovas segédcsapot katonái, mely eredetileg a thrákok között ujonczoztatott s a császár és fia iránti tiszteletből, mely utóbbi 252-ben apjával együtt a consulságot betöltötte, *Galliana Volusiana* mellékneveket viseli. Nem tehetek róla, de a felirat ismételt, gondos revideálása daczára úgy látom, hogy ennek a lovascsapatnak száma nem a III, hanem a II. Mivel az *ala II Thracum* Füzítő és környékén teljesen ismeretlen,¹ ellenben annál több adat, nevezetesen mérföldkövek vannak, melyek e vidéken a III. thrák lovascsapatról erednek, világos, hogy csak a kőfaragó tévedésével lehet dolgunk, melyet mindazonáltal most, midőn a kő újra napfényt látott, kötelesség konstatálni.

59. Négyzögű tábla mészkőből. Magassága 92 cm, szélessége 150 cm. Az ó-budai dohánygyár helyéről hozattam el 1889-ben. Jelenleg a múzeum bejárata fölött van befalazva. Mommsen, ki C. I. L. III. 3579. sz. a közli feliratát, «im Einnehmeramt» látta. Ujabban Fröhlich Róbert is publikálta e folyóirat III. kötetében 162. l. A feliratos mezőt egyszerű keret határolja mind a négy oldalon. Fröhlich következőkép olvassa a feliratot:

C(aius) Cornel(ius) Corinthus ob augustalitem splendidissim[am?] templum iterum [r]e[fcit]?

C. Cornelius Corinthus szabadonbocsátott rabszolga (*libertus*) volt s mint ilyen a község kormányzásában részt nem vehetett. Pedig a szabadosok között nagyon is sokan tettek szert oly kedvező anyagi helyzetre, hogy a község érdekében áldozhattak. Hogy ez lehetővé tétessék, arra szolgált az Augustalisok testülete, mely egy provinciális város társadalmában a második rangot foglalta el, a lovagokéhoz hasonló. Ha elfogadható feliratunk utolsó szavainak értelmezése, úgy C. Cornelius Corinthus egy templomot tataroztatott ki s ennek vagy még inkább annak megörökítése kedvéért, hogy az augustalisi méltóságot elnyerte, falaztatta be a szóban levő táblát a templomba.²

¹ Megszakítás nélkül Mauretaniában volt állomáson.

² V. ö. Fröhlich, Budapest Régiségei id. h.

II.

60. Medea szobra mészkőből. Magassága 104 cm. A Filatori gáti állomástól északnyugatra fekvő anyagárokban került 1887 őszén napfényre. Ismertettem és méltattam az Arch. Értesítő 1889, 24 ll. s németül Ung. Revue 1889, 200 ll. A fej, mely a nyakhoz csappal volt odaerősítve, hiányzik.

A szemben álló, jobb lábára támaszkodó Médea testét — lábíg érő tunica fedi, mely a jobb láb felett merőleges redőkben hull alá, míg a hátravetett bal láb idomait eléggé érthetően feltünteti. A jobb vállon gombbal van összefűzve, a derékhoz öv szorítja. A köpeny a bal vállat és bal kart fedi, a jobb vállról lecsúszott, úgy hogy a jobb kar meztelen. A két kéz elől összekulcsolva egyrészt a köpeny csücskét fogja fel, másrészt a bal vállhoz támasztott kardot szorítja. Jobbra lábainál áll a két gyermek, keresztbe tett lábakkal. Az anya mellett álló balkezét testvéreinek balvállán tartja, emez meg jobb kezét hátra teszi.

Szobrunk temetőhelyen, sírok között kerülén napfényre, nyilván valamely síremléket díszíthetett. A tárgy megválasztásában okvetlenül szándékosságot kell látnunk. Medea tragikus története ismételen fordul elő a sarkophagokon. Ezen előállítás csak egy mozzanatot ragad ki belőle, de éppen a legmeghatóbbat, a mint t. i. a Jasontól eltaszított Medea két gyermekének meggyilkolását eltökéli. Szobrunknak az tulajdonit különös becsét, hogy a számos hasonló előállítás között ez a mienk áll a legközelebb a herculaneumi falfestményhez, melyről pedig ki van mutatva, hogy még leginkább adhat fogalmat Timomachosnak, a Diadochok kora legnagyobb festőjének elveszett Medeaalkotásáról. Mint az esetlen gerenda mutatja, mely Medea kezei között a kardot akarja ábrázolni, kőfaragónk talán nem is tudta, hogy mit farag, a véletlen azonban úgy hozta magával, hogy kitűnő mintalap akadt kezébe.

61. Sírtabla mészkőből. Magassága 32 cm, szélessége 47 cm. Ó-Budán, a «Filatori gát» nevű állomás közelében látható anyagárokban 1887 őszén

került elő. Először Havas Sándor adta ki Arch. Ért. IX. 166. l., majd Fröhlich Róbert Arch.-epigr. Mitth. XIV. 74. l. s másodsor Budapest Régiségei IV. 83. sz. a. A C. I. L. III. S. 10553. sz. a. közli.

A keskeny keretbe foglalt felirat szövegezése a lehető legegyszerűbb.

Macrinia Alexandria h(ic) s(ita).

A zárformulán kívül csak az elhunyt nő nevét tartalmazza.

Táblánk eredetileg valamely nagyobb síremléken lehetett beillesztve.

62. Sírtábla. Magassága 59 cm, szélessége 53 cm. Kuncze Rezső kötélgyáros szentendrei-út 24. sz. házából 1894 szept. 10. hozattam el. A feliratos mezőt mind a négy oldalon széles hornyolt léczkeret szegélyzi. A betűk rendetlenek, a hanyatlás bélyegét viselik.

D M
A V R V I B I A N O
V E T E R A N O L E G
A U R A V R B A V I L A
F E L I B E R T V

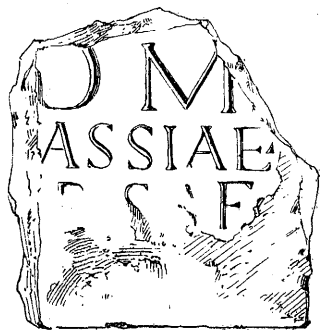
D(is) M(anibus). Aur(elio)

Vibiano veterano leg(ionis) per

Aur(elium) Bavila(m) f(ilius?)

e(t?) libertu(m).

A legio, melynek kiszolgált katonája volt Aurelius Vibianus, minden valószínűség szerint csak a II. segédlegio lehetett. Ha helyes az utolsó sor két első csonka betűjének kiegészítése, úgy Aurelius Bavila szabados, ki az emlék felállításáról gondoskodott, az elhunytnek fogadott fia volt.

63. Csonka sírtábla mészkőből. Magassága 65 cm, szélessége 55 cm, vastagsága 32 cm. Havas Sándor szállította ki 1892-ben a Lukácsfürdő környékéről. A betűk nagysága s lapidaris jellege arra mutat, hogy valamely kiváló síremlék töredékével van dolgunk. A betűk mélyedései megőrizték még a miniumfesték nyomait.

64. Négyzetű hasáb mészkőből. Hossza 102 cm, magassága 36 cm, vastagsága 30 cm. A Victoria-téglagyár helyéről szerezte Schuster György, ó-budai lakos s házában lépcsőfokul alkalmazta. 1892 május 6. hozattam el. Az a lapja is, melyre a feliratot a legnagyobb felületességgel vésték, csak nagyolva van lesimítva. Helyenkint úgy látszik, mintha a betűket utólag kivakarták volna.

L·CAECIIVS·L·F·QV
 IRINAVERVS ADME
 DERA m. leg. i IAD·
 STIPendior MVIII
 Annorum XXV

L(ucius) Caecilius L(uci) f(ilius)
Quirina Verus Admedera [m(iles)
leg(ionis)I]I ad(uitricis),
stip[endioru]m VIII a[nnorum]
 XXV.

A tribus Quirinához tartozó Admedera, a honnan L. Caecilius származott, Afrikában, a mai Hidra helyén állott. A C. I. L. VIII. 308. felirat szerint *Colonia Flavia Augusta [A]emerita Ammaedar(a)* volt a neve. Ezen formában *Admedera* eddig csak Hyginusból (de lim. const. p. 180) volt ismeretes.

Két adatunk is van arra, hogy az afrikai helyőrség katonái megfordultak Pannoniában. A C. I. L. VIII. 619. felirat szerint Ti. Plautius Felix Ferruntianus, mint a legio III. Augusta egyik osztályának vezetője a markomannok elleni háborúban résztvett. C. Julius Rogatusról pedig, ki Aquincumban Jupiternek oltárt (C. I. L. III. S. 10419) állított, tudjuk, hogy mielőtt a II. segédlegióban szolgált, szintén a Lambæsisben állomásozó legio III. Augusta katonája volt.*

65. Sírtábla mészkőből. Magassága 112 cm, szélessége 150 cm. Ó-Budán, a Kerék-utca 46. sz. ház kertjében ásták ki 1890 tavasszal. Feliratát közli a C. I. L. III. S. 10531. sz. a. A kissé ferde négyszögű táblának lapos háromszögű orommezeje van, közepén rózsával, melytől kétfelé egy-egy stilizált levél nyúl a sarkokig. A két acroterion a sarkokon sima negyedkör alakú nyujtvány. A feliratos mezőt egyszerű hornyolt keret szegélyzi. A felirat annyira zavaros értelmű, hogy azt kell hinnünk, hogy a ki véste, még latinul sem értett. Úgy közlöm olvasását, a mint azt Domaszewski a C. I. L. idézett helyén megkísérelte.

D(is) M(anibus) . . . Aur(elio) Euf[e]miano p[r]agm[a]t[ic]o? sepulcr(um) [e]t [a]rca[m?] et Uriacio [f]ilio vi(v)us [et] Tigris coniugi [k]arissimo et filio f(a-ciendum) c(uravit).

Aurelius Eufemianus, kinek a sírt és koporsót felesége készíttette, *pragmaticus*, azaz ügyvéd volt. Vele együtt pihent a sírkő alatt Uriacius nevű fia is.

66. Csonka sírtábla mészkőből. Magassága a földbe eresztett csapot beleértve 90 cm, szélessége 68 cm, vastagsága 25 cm. A «Filatori gát» nevű vasuti állomástól északnyugotra látható anyagárokban 1892 május 22. fedeztem fel. Egész felső része hiányozván, csak azt jegyezhetjük meg róla, hogy a feliratos mezőt hornyolt keret szegélyezte. A csonka felirat olvasása:

* V. ö. Arch.-epigr. Mitth. XIV. 61. l.

/ / / / / SEC V / / /
 ET · PRIMITIVA
 LIBERTI · EIV
 B · M · F

... *Secu[ndus] et Primitiva liberti*
ei[us] b(ene) m(erenti)
f(aciendum) [c(uraverunt)].

A sírkő felállításáról az elhunytak szabadosai gondoskodtak, nyilván azon jótéteménye elismeréséül, hogy a szabadsággal megajándékozta őket. A férfi neve csonka, csak a cognomenjét tudjuk meg, a másik szabados nő volt, talán az előbbinek felesége, Primitivának hívták, mely nevét felszabadítása után változatlanul tovább viselte.

67. Csonka sírtábla mészkőből. Magassága 46 cm, szélessége 46 cm, vastagsága 20 cm. A «Filatori gát» nevű vasuti állomással szomszédos anyagárokából került elő. Felirata közzé van téve C.I.L. III. S. 10554. sz. a. Olvasása:

i eius ... Januar [ius ...] nus fili [. . . . per] Nonium ... libertum curav(erunt).

A sírkő felállításáról az elhunytak fiai Nonius szabadosuk által gondoskodtak. Neveik csonkák, az elhunyt nevéből meg éppen egy betű sem maradt meg.

68. Sírtábla mészkőből. Magassága 55 cm, vastagsága 20 cm, szélessége 60 cm. A belvárosi Curia-épület lebontásánál a keleti tractus folyosójának falából szedték ki. 1897 márcz. 11. szállíttattam ki Aquincumba. Fölül és jobb felén csonka.

AVR · STP · XX NG · ANN · LXX CLAVDA · DA PAR · ET · SBI · V	<i>Aur(elio) stip(endiorum) XX</i> <i>[. . .] ng ann(orum) LXX</i> <i>Claudia [Da . . . .] par(enti)</i> <i>et sibi v[iva].</i>
---	--

69. Sírtábla mészkőből. Magassága 55 cm, szélessége 50 cm, vastagsága 12 cm. Ó-Budán, a «Filatori gát» nevű vasuti állomástól északnyugotra látható anyagárokban 1887 őszén találták. A feliratát közzétette Fröhlich Róbert Arch.-epigr. Mitth. XIV. 72. l., hol úgy szerepel, mint Lajos-utcai lelet s utána hasonlóképp tévesen a C.I.L. III. S. 10537. sz. a. is. A tábla jobb fele és alsó része letörött. A keretet szőlőinda díszítette. Fröhlich Róbert következőképp olvassa a feliratot:

*Ael[iae] . . .] Dom . . . [ux(ori)?] et Magi(i)s . . . Emerito [fili(i)s?] C. Magius . . .
 vet(eranus) le[g(ionis) II adi.]*

70. Sírtábla mészkőből. Magassága 108 cm, szélessége 60 cm A Victoria-téglagyár telkéről szerezte Schuster György, a kitől aztán az aquincumi muzeum 1891 máj. 15. megvette. A keretbe foglalt feliratos lapot felül háromszögű oromkeret, középtűt koszorúval díszíti. A felirat betűi meglehetősen elmosódottak.

C·NVNDIN
IVS OPTER
TVLLVS ME
D STIP
XIII

A sírfelirat, bár a kövön hely lett volna, elhallgatja, hogy ki készítette. Az elhunytól, C. Nundinius Optertullusról is csak annyit jegyez meg, hogy orvos volt s 13 évig szolgált. A csapat azonban, melyhez tartozott, alig lehetett más, mint a második segédlegio.

71. Sírtábla mészkőből. Magassága 159 cm, szélessége 50 cm, vastagsága 20 cm. A papföldi ásatásoktól keletre fekvő szomszédos ú. n. «Homokos» dűlőn szőlőforgatásnál 1894 márcz. 8. került napfényre. A feliratos mezőt, melyet két oldalt fölfelé vékonyodó kerek féloszlopok szegélyeznek, fölül háromszögű oromfal koronázza, melynek közepét rózsza díszíti. A két sarkon sima acroterionok emelkednek. A kő alsó harmadrésze a földbe volt eresztve.

*D(is) M(anibus). Sallustius Sabinus et Julia Junia
parentes Sabiniano fil(io) anculo et mensium nov(em)
d[(ierum) . . .].*

Sabinianust, kinek a sírkövet szülei állították, a felirat *anculus*-nak, azaz egy évesnek mondja s a hónapok számát is, a mennyivel egy évnél tovább élt, a szokás ellenére teljesen kiírva tartalmazza. A napok feltüntetése csonka.

72. Négyyszögű tábla mészkőből. Magassága 126 cm, szélessége 55 cm, vastagsága 24 cm. Az esztergomi vasút ó-budai pályaudvarának délkeleti részén látható anyagárokából emelték ki 1895 őszén. Alsó része csonka. Az egyszerű léczkeretet, mely a feliratos mezőt három oldalon szegélyezi, fölül háromszögű orom koronázza, melynek közepét bak, sarkait palmattás acroterionok díszítik. A fenmaradó tért az oromcsúcsig háromszögű levelek töltik be.

D(is) M(anibus). T(ito) Au(relio) Numeri(o) militi medico leg(ionis) XXII pr(imigeniae) p(iae) f(idelis) et G(aio) Jul(io) Me[r]catori militi leg(ionis) eius[dem].

T. Aurelius Numerius a *legio XXII Primigenia* orvosos volt, G. Julius Mercator pedig annak egyszerű közkatona. Tudvalevőleg ez a *legio I. Claudius* óta, a ki szervezte, mindvégig állandóan Felső-Germaniában, Mogontiacumban (Mainz) állomásozott. Ez a kő az első nyoma nemcsak Aquincumban, hanem Pannoniában is. Minthogy Numerius és Mercator mint tényleges katonák haltak el nálunk, több mint valószínű, hogy a XXII. *legio* egyik osztyáljával (*vexillatio*) kerültek ide, mely rendkívüli körülmények között a pannoniai őrség megerősítésére siethetett. Figyelemre méltó, hogy a kő is úgy került az orommezőbe, mint a *legio XXII Primigenia* jel-

vénye. Különben a sírkő egész típusa sem olyan, mint azok, melyek nálunk divtak, hanem a rajnamenti sírköveké.

73. Sirtábla mészkőből. Magassága 111 cm, szélessége 66 cm, vastagsága 28 cm. Az előbbi emlék mellett azzal egyidőben az esztergomi vasút ó-budai pályaudvarának délkeleti részén fedezték fel. Felső része csonka. A feliratos mezőt egyenes vonalú keret szegélyzi.

F·LO
ANXXXHSE
LICIVS
SIMILIS
CONIVGI
P·ET·SIBI·VVS
P

an(norum) XXX, h(ic) s(ita) e(st).

Licinius Similis coniugi p(ientissimae) et sibi vi(v)us p(osuit).

A sírkövet Licinius Similis feleségének és magának még életében állította. A nő nevét nem tudjuk, az első sor néhány fenmaradt csonka betűje kevés arra, hogy teljes névvé kiegészíthessük.

74. Csonka sírtábla mészkőből. Magassága 108 cm, szélessége 80 cm, vastagsága 20 cm. A Victoria-téglagyár telkéről 1894 májusban hozattam el. A háromszögű lapos orom mezejét stilizált levéldísz tölti be, középtt rózsával. Közte és a felíratos mező között borostyánfolyondárral díszített szalag fut. Alul s jobb felének nagyobb része csonka. A felirat betűi gondos kivitelükkel feltűnnek.

· D
A V R · M A X
E X D V P L
A G C

Aurelius Maximus, míg a seregben szolgált *duplarius* volt, azaz kétszeres zsoldot kapott. A ki másfél zsoldban részesült, azt *sesquiplicariusnak* nevezték. A katonaságból kilépven, az *ex custode*, *ex corniculario*, stb. példájára, *ex duplario* címét viselte.

A zsoldnak az emelése, melylyel rendszerint vele járt az, hogy az illető a sáncz-munkától felmentetett (*immunis*), természetesen az érdem jutalmazására szolgált s lehetővé tette, hogy valaki, minden kilátás nélkül a főbb tiszt állások elnyerésére, mint közkatona is (*milita caligati*) a 20 évi szolgálatban megelégedett legyen.

Duplariü előfordulnak már a köztársaság korában. Liviusnál (VII. 37.) olvassuk, hogy A. Cornelius Cossus consul 343 Kr. e. mindazon katonáknak, kik P. Decius csapatában szolgáltak, minden időre kétszeres gabonarészt adott. A dyrrachiumi győzelem alkalmából meg Cæsar (Bell. civ. III. 53.) egy egész cohorsnak, mely különösen kitüntette magát, dupla fizetést és dupla ételmet utalványozott.*

Mint a császárkori feliratokból kitűnik, *duplariü* voltak a római hadsereg minden csapatában. Egy lambesei felíraton, melyet a *legio III Augusta* Elagabalus császár és családja tiszteletére készítettett, bár csonka, nem kevesebb, mint 109 katona viseli e címet. Semmi kétség, hogy a *duplariü* is, mint a többi altisztek (*principales*), testületet alkottak, melynek a táborban külön szentélye (*schola*) volt.

75. Sírtábla mészkőből. Magassága 118 cm, szélessége 54 cm, vastagsága 15 cm. Ó-Budán, a «Filatori gát» nevű vasuti állomástól északnyugotra látható anyagárokából emelték ki 1887 őszén. A felíratot először Havas Sándor tette közzé Arch. Ért. IX. 166. l., majd Fröhlich Róbert Arch.-epigr. Mitth. XIV. 74. l. s másodsor Budapest Régiségei IV. 79. sz. a. A C. I. L. III. S. 10550. sz. a. található. Az egyszerűen bekeretelt felíratos mező felett két sima pilléren háromszögű orommező nyugszik. A pillérek közötti mezőt szalaggal

* Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, II. 415. l.

átkötött koszorú díszíti, közepén rózsával. Az orom sarkain sima acroterionok emelkednek, a közepét itt is rózsza foglalja el. A felirat betűi helyenként még a miniumfesték nyomait mutatják.

D(is) M(anibus). Jul(io) Alexandro et Juli(a)e Crispin(a)e ann(orum) VI, Jul(ius) Crispus fratri et Ael(ia) Maximina fili(a)e posueru(nt).

a közepén rózsza, a sarkokon pedig palmettás acroterionok díszítik. A feliratos mezőt két oldalt szintén dupla dór capitellel ellátott pillérek határolták.

D(is) M(anibus). P(ublius) Albucius [P(ubli) f(ilius)] Valentinus . . .

77. Sírtábla része mészkőből. Magassága 102 cm, szélessége 87 cm, vastagsága 25 cm. A mai ó-budai dohánygyár helyéről való. Alsó kétharmadrésze csonka, nemkülönben a jobb széle. A háromszögű orommező alatt a két fél-

A kik a követ felállították, Julius Crispus és Aelia Maximina, nyilván házastársak voltak s Julia Crispinában, ki 6 éves korában hunyt el, gyermeköket gyászolták, míg a másik halottban, Julius Alexanderben Julius Crispus a testvért vesztette el.

76. Sírtábla mészkőből. Magassága 140 cm, szélessége 90 cm. A régi ó-budai dézsmaház lebontásánál, melynek helyén ma az ó-budai dohánygyár áll, került 1889 napfényre. Mommsen csak a felirat első sorát láthatta. C. I. L. III. 3587. A kő alsó része csonka, nemkülönben a balszéle is sérült. — A két féloszlop által szegélyezett mezőt a felirat fölött nagy koszorú tölti be, a szalag végei, melylyel alsó részén át van kötve, hullámvonalban ágaznak kétfelé. A koszorú közepébe a D M betűket vésték. A háromszögű orommezőt, mely az oszlopokon nyugszik,

oszlop közötti tért nagy koszorú foglalta el, melynek koronggal díszített csúcsából jobbra-balra egy-egy gally ágazik lefelé. A koszorú közepében szőlőinda fut fel. Az orommezőt magát stilizált levéldísz tölti ki. A két sarkon s a csúcson palmettás acroterionok emelkednek s az orom rézsutos oldalain repkény szár fut fel. A fennmaradt sarkokat valószínűleg delphinek élénkítették.

78. Sírtábla mészkőből. Magassága 112 cm, szélessége 60 cm, vastagsága 30 cm. A papföldi ásátások átellenében, a Duna-parton, hol a domborulat körülbelül a legmagasabb, Finály Zsigmond 1892 őszen jégvermet ásatván, későkori római temető került napfényre.* Táblánk egy mészkőlapokból összerótt sírnak fedeléül szolgált. Felső része és kisebbik jobb fele csónka. A bemélyített felírási mező két oldalán széles, lapos pillérek emelkedtek. Az alsó mezőben egy füles edényből (krater) leveles szőlőinda ágazott kétfelé.

*Jul(ia) Dom[itia?] Jul(ia) Julina s[oror]
Jul(ius) Julianu[s vet(eranus)] leg(ionis) II ex
co[rniculario] vivus an[n(orum)] LXXX.
S(üt) t(ibi) t(erra) l(evis).*

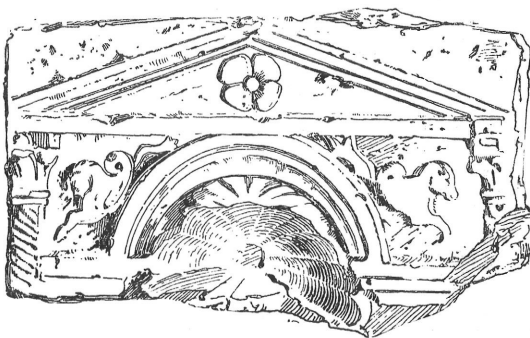
Julius Julianus mint *ex corniculario* lépett a veteranusok sorába. A *cornicularius* nevét a sisakján hordott szárvalakú díszről (*corniculum*) kapta, mely a köztársaság korában kitüntetést jelentett. A császárok ide-

* V. ö. Arch. Ért. 1892. 446. l.

jében a cornicularius a főbb tisztek mellé rendelt segédtszt volt, ki főlebbvalójának különösen a fegyelem és rend fentartásában segédkezett s a büntetéseket végrehajtotta.* A felirat alatt körbe foglalt S. T. T. L. betűk a kereszténység jelei. Aquincumban ezen kövön először találkozunk velök.

79. Sírköf felső része. Magassága 42 cm, szélessége 65 cm, vastagsága 11 cm. A vásárcsarnoktól keletre folytatott ásatások alkalmával került napfényre, a hová ismeretlen okból hurczolták volt. A közepütt rózsával díszített

tympanon végei csavart törzsű 3 leveles fejű oszlopokon nyugszanak, melyek között félkörű fülke van kifaragva kagylóboltozattal. Az ív két oldalán a mezőket egy-egy viziló (hippocampus) tölti ki.

80. Sirtábla mészkőből. Magassága 136 cm, szélessége 64 cm. Az ó-budai dohánygyár helyén állott dézsmaház lebontásánál került elő. Derékon ketté van törve. Fölül háromszögű, közepütt belyukasztott tympanon, a sarkokon acroterionokkal, koronázza. A feliratos lap fölötti fülkében egy férfi mellképe látható csupasz arczczal, benyomott orral, kiálló állal. Ujjas tunicát visel, melyet részben a jobb vállon összekapcsolt köpeny elföd. Jobb kezének két ujjával a bal kezében levő irattekercsre (?) mutat. A felirat a mellkép alatti mezőben az időviszontagságától annyit szenvedett, hogy betűi helyenként teljesen elmosódtak. Domaszewski következőkép olvassa:

* V. ö. Fröhlich, Arch. Ért. 1890. 155. 1.

D M
 MEMORIA APRO
 ATIVTORIVOME
 RAP, OCVLMATER
 VIVAEIT QVI
 ANNIS XXIII
 PERSE I I I I I
 // RAR E I I I I I
 FIDICNISSIMOFC

*D(is) M(anibus). Memoria Apro
 Atiutori Vomera [Pr]ocula mater
 viva fecit, q(ui) vi(xit) annis
 XXIII; Perse[tus] lib(ertus)
 patrono rari(ssimo) et dignissimo
 f(aciendum) c(uravit).*

Ezen olvasás szerint a felirat említi a 23 éves korában elhunytat, az anyját s az elhunyt fiú egyik szabadosát, ki a követ mint a legritkább és legméltóbb patronusának állíttatta.

81. Egy sírkőnek hosszában egyenesen levágott bal széle. Magassága 130 cm, szélessége 25 cm, vastagsága 22 cm. A Victoria-téglagyár telepéről 1891 májusban hozattam el. Az egyik mellképből a bal oldal van meg, fej nélkül. A keskeny oldallapon két kőfaragó-kalapács van kifaragva.

A feliratból jóformán csak a sorok kezdő betűi maradván meg, bajos volna azt kiegészíteni.

82. Sírtabla mészkőből. Magassága 150 cm, szélessége 86 cm, vastagsága 21 cm. Maláty István szentendrei lakos a Hunka nevű hegy déli oldalán, honnan már több római emléket ismerünk, 1896 október 13-án szőlőforgatásnál ásatta ki. Teteje és alsó része csonka. A tábla felső része kápolnaszerű keretben, melyből csak a féloszlopok két oldalt maradtak meg, öt mellképet ábrázol.

A felső sorban látható három felnőtt alak közül a férfi bajuszt és szakált visel. Ruházatából a jobb vállon gombbal összekapcsolt tunica és a vállára vetett köpeny látszik. Bal kezében, melynek kis ujját gyűrű díszíti, irattekercset tart, a másik kezét a mellette álló nő vállára teszi. A két nő a homlokon ketté fésült hajjal, tunicában és a vállakról lecsüngő köpenyben van ábrázolva. A középső, kinek nyakát gyöngyfüzér díszíti, bal kezével alul gyümölcsessel telt kosarat tart s a jobb kezével letakarja. Ellenben a másik nő, az anya, jobb kezével egy kis fiúcskát szorít magához, ki kezei között madarat fog. A másik gyerek az atya előtt leány, vállakig leérő hajfonattal, kezei között almával. Ezen csoportképet a felirattól keskeny mező választja el, melynek két oldalát szalagfonadék hatá-

rolja. A mező közepén kenyérrel, gyümölcsessel megrakott háromláb áll, jobbról egy fiú, kezében magasan csészét emelve, balról pedig egy nő közeledik, hogy áldozzanak. A bemélyített felírásos mezőt hornyolt keret szegélyezte.

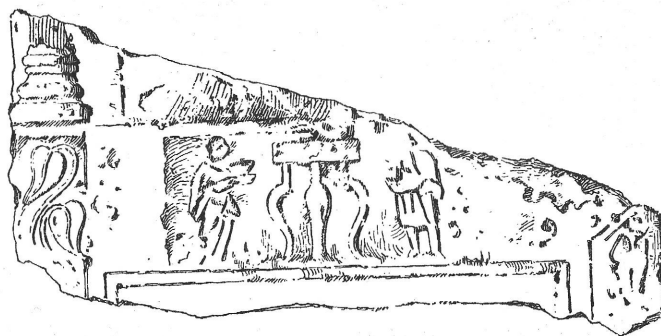
D(is) M(anibus). T(ito) Fl(avio) Constantino ann(or)um) V et Flaviae Exsuperatae ann(or)um) XX et Flaviae Constantinae ann(or)um) II (fili(i)s ; T. [...])tas et...

A felirat fenmaradt része az elhunytak neveit tartalmazza. Hárman voltak, három testvér, kik közül a legidősebb leány Flavia Exsuperata 20 évet, az ifjabb, Flavia Constantina 2 évet s a fiú, Flavius Constantinus 5 évet élt. A sírkő domborképei mindazonáltal az egész családot ábrázolják, az lévén az atya és anya szándéka, hogy ha majd meghalnak, ők is gyermekeik mellett pihenhessenek.

83. Sírtábla mészkőből. Magassága 195 cm, szélessége 90 cm, vastagsága 17 cm. A Szent-Endrétől északra $2\frac{1}{2}$ km távoleső Hunkahegy déli oldalán 1896 őszén szőlőforgatásnál került napfényre. Felső része és bal oldala hosszában csonka. A keretbe foglalt felírásos mező, melynek jobb oldalán repkényszár kuszik a magasba, üresen tátong. A fölötté levő mezőben kenyérrel és gyümölcsessel megrakott háromláb (*tripos*) áll, jobbról egy hosszú ruhába öltözött nő közeledik, mindkét kezével csészét tartva. A felső részben, melynek jobb oldalán látható féloszlop kápolnaszerű tagozást tételez föl, két mellkép foglal helyet. Mindkettőnek arcza le van törve. Az egyik felnőttet ábrázolt, ki kezét a tőle jobbra levő, kezeiben madarat tartó gyermek bal vállán pihenteti.

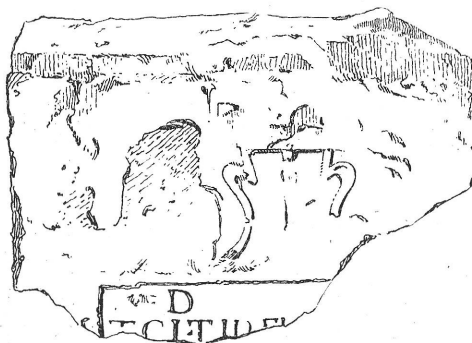
84. Sírtábla része mészkőből. Magassága 53 cm, szélessége 115 cm, vastagsága 24 cm. A régi ó-budai dézsmaház lebontásánál, melynek helyére az ó-budai dohánygyárat építették, került újra napvilágra. A felső részből csakis a

kő bal szélét szegélyező féloszlop lába maradt meg, a feliratos mezőből meg éppen a keret egy része. A meglevő darab, a tábla közepéből a tipikus áldozati jelenetet ábrázolja. Közepütt áll a háromláb, balról egy nő csészét hoz, jobbra egy fiú áll, ki valószínűleg szintén magasan csészét tartott. A széleket oldalt repkényszár díszítette.

85. Sírtábla töredéke mészkőből. Magassága 68 cm, szélessége 90 cm, vastagsága 22 cm. Midőn az ó-budai dohánygyár helyén állott épületet 1889-ben lebontották, került napfényre.

Felső szélét bizonyára azért vágták le egyenesre, hogy annál célszerűbben befalazhassák. Az alsó rész szabálytalan törést mutat s a feliratból néhány betűnél nem maradt fenn több. A fölötté ábrázolt áldozati jelenet nem kevésbé csonka. Mindössze a közepén kifaragott háromláb látszik, s az sem ép.

D(is) [M(anibus)]. T(itus) Cl(audius) Tiber(ius) . . .

86. Sírtábla része mészkőből. Magassága 115 cm, szélessége 50 cm. Ó-Budán, a dézsmaházban, melynek helyén ma a dohánygyár áll, volt befalazva. Mommsen, a ki ott látta, feliratát a C.I.L. III. 3604. sz. a. közli.

A kőlap felső részében bevájt négyszögű mélyedés három mellképet foglalt magában, ezekből a középső férfialaké s balra tőle egy nőé van meg. Az arcok lekoptak, a ruházatból is kevés látható s csak éppen a férfiún

különböztethető meg a függélyes redőkben le-
hulló ujjas tunica s jobb vállán a köpeny egy
része. Mindkét alak elől összekulcsolva tartja
a kezeket. A mellképek alatti mezőn nem lá-
tunk többet, mint a középtűt álló háromláb
felének körvonalát. A feliratos lapból a felső
bal sarok maradt meg néhány betűvel. Egy-
gyel többet olvasok, mint Mommsen.

87. Sírtábla mészkőből. Magassága 200
cm, szélessége 66 cm, vastagsága 16 cm.
Schuster György ó-budai lakostól 1893 szept.
24-én szereztem, ki azt a Csúcshegy alján
fekvő ú. n. Trangement nevű dülőn ásta ki.
Alsó felében ketté van törve, különben apró
sérülésektől eltekintve, épnek mondható. —
A felső rész kápolnaszerű keretben egy férfi és
egy nő mellképeit ábrázolja. A háromszögű
mezőket az oromtető felett delphineek töltik
be. Hogy a mellképek több helyet nyerjenek,
az oromtető vízszintes gerendájának csak kez-
detei vannak a féloszlopok capitelljei fölött
jelezve. A fejek hátere gyanánt felülről le-
tekintő bagoly szívalakban terjeszti ki szárnyait.
Úgy a férfi, mint a nő arcza letörött. A férfi
jobb kezével a nőnek szintén jobb kezét tartja,
a bal kezek közül csak a férfié látszik, mely
irattekercset szorít. A nő hosszú bő úju tuni-
cát visel, mely derekán át van kötve. A sértet-
len jobb vállon nagy fibula díszlik. A férfi öltö-
zetét a jobb vállon gombbal összekapcsolt

kecskeszörű, bojtos felsőruha (*sagum*) képezi. A középső keskeny mező-
ben, melyet két oldalt szalagfonadék szegélyez, élelmiszerekkel megrakott
háromláb két oldalán egy-egy fiú (*camilli*) áldoz. Az egyik kosárral, a má-
sik csészével közelít az asztalhoz. A feliratos mezőt egyszerűen hornyolt keret
szegélyezi.

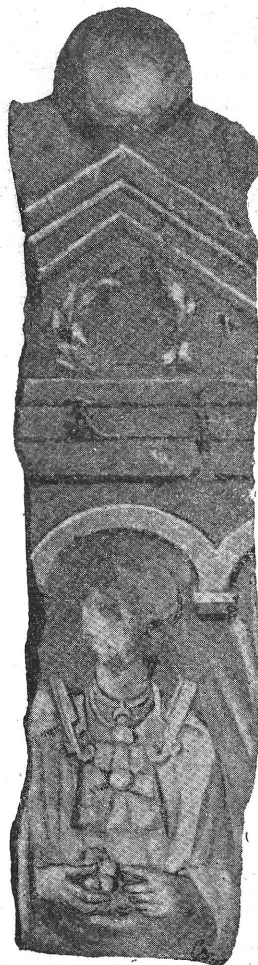
Az ez alatt még megmaradt részén a táblának két szembe álló kakast látunk.

D(is) M(anibus). Sept(imiae) P. Pogellae qu(ae) vixit an(nos) LX et Sept(imio) Exuperato con(iugi), P. [. . .]lius et Sept(imia) [. . .]entina gener et filia de suo fecerunt. P(arentibus) p(ientissimis) pr(o) p(ietate) p(o)s(uerunt).

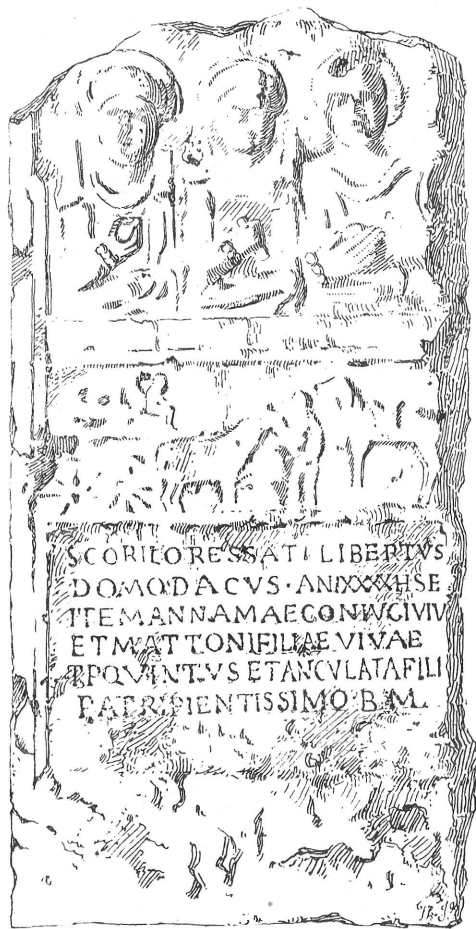
A felirat hiányait a kő likacsos felülete okozta. Az ábrázolt két alak a szülők, kiknek a sírkövet a lányuk és ennek férje a magukéból állították fel.

88. Csonka sírtábla mészkőből. Magassága 157 cm, szélessége 38 cm, vastagsága 26 cm. A Finályféle jégverem helyén került napfényre. Ismertettem az Arch. Ért. 1893. 308. lapján s rajzát a Magyar Nemzet Története I, 98. oldalán is közöltem. Az ép tábla legalább három mellképet ábrázolt, de csupán a fülkeszerű keret középső félköríve alatt kivésott maradt fenn. Nőt állít elénk, letörött arczczal, úgy hogy egyedül a fej körvonalai vehetők ki. A két részből álló tunicát a vállakon hatalmas fibulák kapcsolják össze. Ugyancsak fibula, de ovalis alakú, van a mellen a ruhába tűzve. A nyak körül egy alsó ing széle látszik, ovalis ékszerrel, mely szintén csak fibula lehet. Magát a nyakat egy szalagról lecsüngő félhold diszíti. A kézcsuklók felett fölismerjük a köpenyt. A két kéz a gyomor táján gyümölcsöt tart. Hasonló viseletű női mellkép lehetett a szomszédos jobboldali is, melyből az egyik vállfibula s a fejről lecsüngő kendő széle van meg csupán. A táblát felül a hármastagozású epistylumon nyugvó oromtető koronázta, közepén koszorúval. Az orom csucsán gömb foglal helyet, tőle jobbra-balra nyilván oroszlánok feküdtek. A mellképek alatti rész, hol a feliratnak kellett állani, egészen hiányzik.

89. Sírtábla mészkőből. Magassága 186 cm, szélessége 85 cm, vastagsága 22 cm. Ó-Budán, a II. sz. katonai ruharaktár udvarának kövezete alól került 1893 nyarán napfényre. Teteje csonka, letört továbbá a bal széle végig. A kőnek különben is érdes felülete még homályosabb lett azáltal, hogy a midőn az épület valamelyik

helyén befalazva állott, szürkére befestették. A felső mezőben kifaragott mellképek közül a jobb oldali férfit ábrázol, a másik kettő nőt. A nők felismerhetők turbánszerű fejdíszökről, a vállakon tapadó nagy fibulákról s széles karpereceikről, melyeket a kéztő felett hordanak. A baloldali nő nyakáról még vastag karika (*torques*) csüng. A férfi viseletén, a mennyiben felismerhető, hiányzik minden különleges vonás. Mind a három alak tart valamit a jobb kézben; a középső irattekereszt, a két szélső almát. A következő mezőben a mellképek alatt négy kerekű kocsit látunk, a bakon ülő alakkal. Az elébe fogott öszvért egy ember itatja. Szembe a kocsival háttal áll a hat soros felirat a valamivel mélyebben fekvő alsó mezőben könnyedén, rendetlen betűkkel van bevésve.

Scorilo Ressati libertus, domo Dacus, an(norum) XXXIX, h(ic) s(itus) e(st); item Annamæ coniugi viv(ae) et Mattoni filiae vivae. T. P(ublius) Quintus et Anculata fili(i) patri pientissimo b(ene) m(erenti).

A sírkövet P. Quintus és Anculata testvérek tulajdonképpen istenfélő atyjuknak állították, de egyszermind elhunyt anyjuk és nővérök emlékét is megörökítették rajta. Neveik latinok, ellenben az elhunytaké barbárok. Az atya neve mellett meg van jelölve nemzetisége is. Ressatus, a kinek szabadosa volt Scorilo, valószínűleg ugyanaz, kinek bélyegével ismételtlen pannoniai készítményű edényeken találkozunk. A Ressatus név előfordul még egy aquincumi feliraton is.*

* Budapest Régiségei IV: 142. l.

90. Sírtábla mészkőből. Magassága 129 cm, szélessége 29 cm, vastagsága 17 cm. A budapesti téglagyár r. t. Bécsi út mentén fekvő telepéről való, hol a hegy oldalán földbontás alkalmával 1894 decz. 24-én akadtak rá. Felső jobb sarka és alsó része csonka. A felső mezőben egy férfi és egy nő mellképei domborodnak ki. A nő haja turbán-szerűleg be van kötve, a ráterített kendő végei a vállakra érnek. A tunicát, melynek ujjai a felső karokat jó részt meztelenül hagyják, a vállakhoz nagy, durván faragott fibulák szorítják. A nyak körül vastag, font karika (*torques*), a kézcsuklók fölött dupla karpereczek tűnnek szembe. A jobb kéz csészét emel. A férfi mellképéből hiányzik a fej. Ruházata tunicából és köpenyből áll, mely utóbbi mind a két vállról a karokon általvetve csüng alá. Jobb kezével a bal kézben tartott csésze fölé kalapácsot emel. A középső mezőben négykerekes kocsis ábrázolva, négyszögű csomaggal terhelve, elül a gazda ül s hajtja a kocsit, elé fogott két szamarat, melyekkel szembe egy öszvér jár. A csonka felirat a tábla alsó részén csak nagy ügygyel-bajjal betűzhető ki.

Jucus Atei vi(v)us sibi t(itulum) p(osuit) [et] coniugi Luci(d)e Kapitonis ff[i]liae an(norum) XXX.

Ha a felirat olvasása helyes, úgy a sírkövet a férj még életében magának és 40 éves korában elhunyt nejének, Lucidának, Kapito lányának készítette.

91. Sírtábla mészkőből. Magassága 92 cm, szélessége 61 cm, vastagsága 18 cm. Az ó-budai zsidó templom előtti térről való, hol 1895 okt. 15. csatornázás alkalmával akadtak rá. Fölül s alul csonka. A felső rész két kerek fél-oszlop által szegélyezett fülkét ábrázolt, a melyben egy nő mellképe foglal helyet. A fej és balváll hiányzanak. A nő bepólyázott csecsemőt tart karjaiban. Ruházatát az alsóingen kívül, a melyet a nyakon gomb díszít, a vállakon nagy fibu-

lakkal összekapcsolt, két külön álló darabból való tunica és köpeny képezik, mely utóbbi mind a két karon át van csapva. A felirat olvasása:

*Flavia Aiulo an(norum) XX h(ic) s(ita) e(st).
G(aius) Allio sorori piēntis(simae) et Avitus
consobrin(ae) piēntissim(ae).*

A pólyás gyermek az elhunyt nő karjaiban nyilván azt akarja jelezni, hogy az anya talán az első gyermeke szülésének, 20 éves korában, lett áldozata. Neve csak részben latin, a Flavia név mellett olvassuk a barbár hangzású Aiulót is. Fel-tűnő lehet, hogy a követ nem a férje, hanem fivére, C. Allio és unokatestvére Avitus állították, mindketten megjegyezvén, hogy istenfélő rokont vesztek el az elhunytban.

A 87—91. sírkövek különösen azért érdekesek, mert az elhunytak domborképei rajtok, különösen a nőké, sajátos viseletökkel, a turbánszerű fejdíszszel, a vállakon a nagy ruhakapcsokkal, nyakukon a torquessel (csavart karikával) s a karokon a bütykös pereczekkel első tekintetre elárulják, hogy nem rómaiakat ábrázolnak. S hogy ez tényleg így van, megerősítik a feliratok barbár nevei. Ezen sírkövekhez hasonlók nagy számmal vannak a n. muzeumban is, kétségtelen bizonyítékot szolgáltatván, hogy a benszülöttek nemzeti viselete a nőknél az egész római uralom alatt általánosan divatban volt.

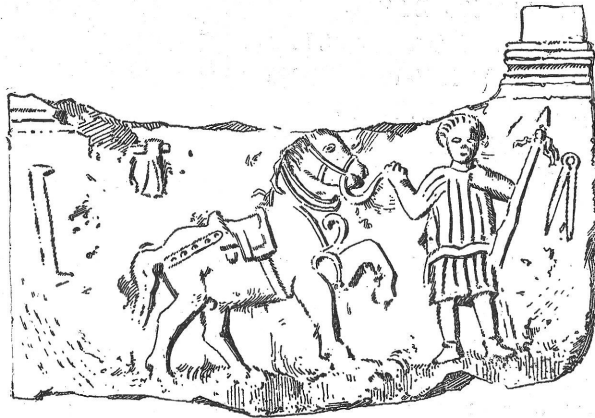
Kevésbé szívesen ragaszkodtak hozzá a férfiak, de azért ezek sem vetkőztek ki teljesen szokásaikból. A középső mezőben ábrázolt kocsik, rajtok a fuvarossal a mindennapi életből vett jelenetek. A keltákról tudjuk, hogy híresek voltak kocsigyártásukról s hogy a kocsival annyira összeforrt életük, hogy, mint számos sírlelet bizonyítja, még vele temetkeztek is.

Ezen római kori barbár jellegű sírkövek már Rómer Flóris figyelmét felkeltették, először azonban Hampel József foglalkozott velök behatóbban * s mivel leginkább azon területen találtak, hol Plinius és Ptolemæus szerint az eraviskok laktak, nem ok nélkül ezen kelta néptörzs emlékeinek tartja.

92. Sirtábla mészkőből. Magassága 65 cm, szélessége 120 cm. A Victoria

* Arch. Értesítő XIV. (1880) 308—316 s Budapest Régiségei IV. 31—72.

téglagyár helyén ásták ki 1880-ban. Felső részéből csak a jobb oldali pillér alja maradt meg, a felírást lap, melyet a pillérek két oldalt szegélyeztek, elkallódott. Sértetlen a tábla középső része: jobbra lépő lovat ábrázol, melyet kantárszáron szembe álló férfi tart. A ló felszerszámozva van, hátán nyereg, melyet pitykével díszített farmatring és hasköti szorít a testhez. A nyakról a szügy táján két szíjon félholdak csüngenek. Apró pitykék díszítik a kantárszíjakat is. A férfi fedetlen fővel jelenik meg, ruházata csak a térdig érő tunicából áll, mely a hason csatos övvel fel van kötve. A ló kantárszárát fölemelt jobb kezével fogja, baljával a hegye alatt szalaggal átkötött lándzsát tartja. A jelenetet oldalt balra kapocs, jobbra körző, a ló hátsó része fölött fejsze (ascia) egészítik ki.

A felirat hiánya annál sajnosabb, mert a fönmaradt domborkép a pannoniai síremlékek között tudtommal magában áll. Analogiákat nagy számmal idézhetünk azonban Rómából, melyek egytől-egyig az *equites singulares* síremlékeit jellemzik. Így nevezték Rómában a császár ama testőrségét, melyet kizárólag a segédcsapatok legderekkabb katonáiból alkottak s a kik között, mint Róma városi felirataik bizonyítják, nagy számmal fordultak elő pannonok és dákok is. A császár példájára azonban a provinciákban a helytartók is hasonló testőrséggel vétették körül magukat. A pannoniai feliratok között a helytartó *equites singulares*-eiről megemlékeznek a C. I. L. III. 4471 (Carnuntum), 3494 (Aquincum) és S. 10360 (Bia) feliratok. Hasonló lévén mindkét fajta testőrség szerepe és rangja, érthető, hogy a helytartó testőrségéhez tartozó katona ugyanazt a jelenetet (lovász, ki ura lovát kantárszáron fogja) vésette sírkövére, mely az *equites singulares Augusti* Róma városi síremlékein fordul elő. Feltűnő lehet csupán, hogy mit keresnek akkor rajta az ácsmesterség jelvényei? Ezek csak úgy ma-

gyarázhatók meg, ha az elhunyt a csapatnál műszaki teendőket végzett. Mint egy Róma városi feliratból kitűnik, az *equites singulares* csapatának tényleg volt építésze (*architectus* C. J. L. VI. 3182).

93. Sírláda mészkőből, fedél nélkül. Hossza 120 cm, magassága 55 cm, szélessége 57 cm. A Finály Zsigmond-féle jégverem helyén 1889 tavaszán felásott temetőből való. A feliratot közöltem Arch. Ért. 1893. 309. l. Balfelöli keskeny oldalapja hiányzik. A felirat részben az előlap kiálló, jobbfelöli szélére terjed ki.

D O M O M V R S A V I X	
AN · ~~V~~ VI · S T I P X I I I A R E L I A	
P R I S C I L L A C O I I V X · E I V	
P R I S C A · E P R O B I L L A	F I L I A S
E E R E D I S P O S V E R V N T	Q V I
D E F V N C V S · E S T P E R	E N T O
E O S S A E I I V S I N V N C	L O C V
SVNT	

... *domo Mursa vix(it) an(nis)*
 XXXVI, *stip(endiorum) XVIII* ;
Aurelia Priscilla coiuux eiu[s],
Prisca et Probilla filias et
[h]eredes posuerunt; qui defunctus
est Perento et ossua eius in[h]unc
locu[m]sunt.

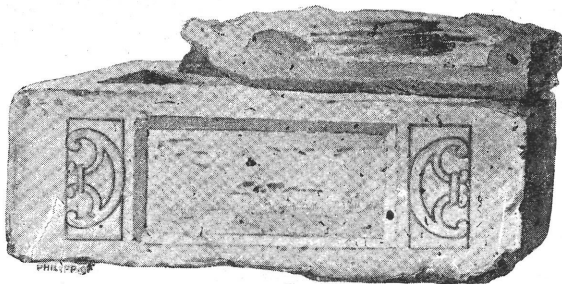
Az 5. sorban a kőfaragó egy helyütt az E betű középső szárát elfelejtette kivésni. A többi hibák, illetve szabálytalanságok inkább a felirat fogalmazóját terhelik. Ilyenek a 3. és 7. sorokban a COIIVX és EIIVS, mindkét szóban egy I betűvel több van, helyesen van az utóbbi szó e tekintetben a 3. sorban, itt azonban a végéről az S hiányzik. A FILIAS többes nominativus; PERENTO csak Perinthus lehet, a kövön e szó tehát nemcsak azért hibás, mert nem pontos, hanem végzete miatt is, ablativusban állván, holott e kérdésre *hol*, az oly városnév, mint Perinthus locativusba teendő: Perinthe. Az OSSVA alak OSSA helyett másutt is előfordul. Végül a 7. sorban olvasható IN VNC LOCV, azaz *in hunc locum* helyett helyesen *in hoc loco* kellene állani.

A sarkophag eredetileg egy gyermek számára készült s lehet, hogy csak később, miután a gyermek csontvázát belőle kihányták, használták fel arra, hogy egy felnőttnek hamvait rejtették el benne, a midőn egyuttal a feliratot is rávésték. A név csak a hiányzó fedél előlapján állhatott, a mi mindenesetre szokatlan dolog. Magában véve már azt is elég érdekes azonban tudnunk, hogy a kinek hamvairól szó van, Mursából (Eszék) származott, még inkább pedig az, hogy Perinthusban (Kis Azsia) halt meg. Katona lévén, csak egy háború szólíthatta arra a helyre. E háború pedig aligha más, mint az, melyet Septimius Severus 184-ben Pesceninus Niger ellen viselt. A C. I. L. VI. 1408—1410 feliratban megemléstetnek a *vexillationes Perinthe peragentes*, melyeknek vezére L. Fabius

Cilo, Severus comese volt. Tudva azt, hogy Septimius a dunai legióknak köszönhette trónját, több mint bizonyos, hogy ezen vexillatiók (détachement) között ott kellett lenni a II. segédlegióénak is. A hamvakat az elhúnyt felesége, Aurelia Priscilla és két leánya, Prisca és Probilla, kik az elhúnytak örökösei is lettek, hozatták haza s helyezték el a meglélt sarkophagba.

94. Gyermeksarkophag fedéllel, mészkőből. Hossza 127 cm, szélessége 63 cm, magassága 56 cm. A «Filatori-gát» nevű állomás mellett látható agyag-árokából került elő 1887 őszén. Az előlapon a feliratnak szánt mező üres, két oldalt hullámos keret szegi. Kétfelé ereszkedő fedelének oldallapjait 3—3 lemezlap tagozza, a sarkokon negyedgömb alakú acroterionok emelkednek.

95. Gyermeksarkophag mészkőből, csonka fedéllel. Hossza 138 cm, szélessége 63 cm, magassága 70 cm. A lóvasúti társaságnak a Filatorigát mellett

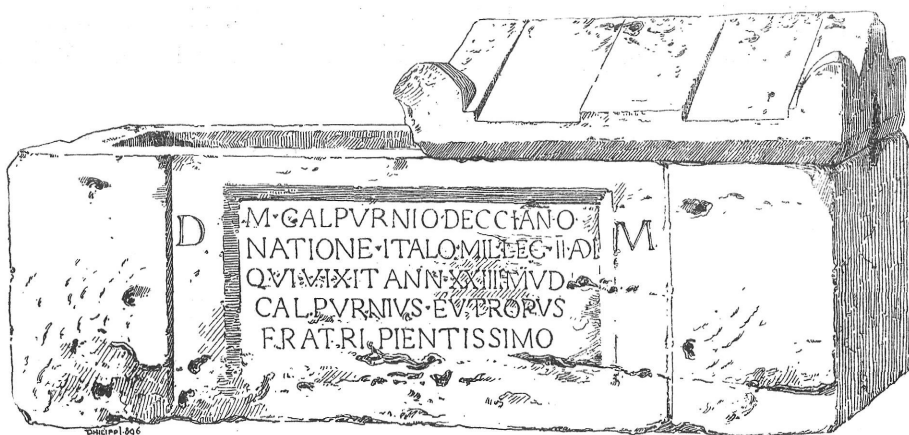
levő ideiglenes istálló telepéről való, a hol 1896 őszén került napfényre. A láda előlapján a feliratnak szánt mező üres, két oldalán félholdalakú díszitmények vannak kifaragva, melyek a görög amazonok pelta nevű paizsaira emlékeztetnek. A fedélen csak éppen a homloklap acroterionjai vannak nagyolva kifaragva.

96. Sarkophag trachytból, tetővel, mely egyik sarkán be van lyukasztva. Hossza 214 cm, szélessége 93 cm, magassága 118 cm. A Krempel malomtól keletre fekvő ú. n. malom dülőről való, a hol 1895 őszén nov. 20. találták. Az előlap sima felületet képez, a tető négyfelé lejt alá, egyik vége alacsonyabb. Nyilván az anyagnak tulajdonítható, hogy a kőfaragó minden részletes kiképzést került.

97. Sarkophag mészkőből. A fedél, mely rajta nyugszik, nem hozzávaló. Hossza 214 cm, szélessége 100 cm, magassága 80 cm. Évekig a Matróz-utczában állott, míg 1897 márczius 9. az ásatások területére hozattam ki. Az előlapon a mező, a hová a feliratot vésní kellett volna, be van mélyítve, két oldalt hullámos keret két-két gombbal szegi. A terek jobbra-balra nagyolva maradtak.

98. Sarkophag fél tetővel, mészkőből. Hossza 220 cm, szélessége 111 cm, magassága a tetővel együtt 103 cm. Az ujlaki téglagyár részvénytársaság óbudai telepén, a bécsi-uttól keletre elterülő síkon 1894 szept. 15. akadtak rá gödörásás alkalmával.

A rézsutos tetőlapokon egy római ház fedelének mintájára 5,5 cm széles, sima léczlemez jelzi az imbrexeket, a középső és szélsők alsó végein egy-egy fél, illetve negyedgömb alakú antefixum emelkedett. A tető vaskapcsokkal volt a ládához erősítve. A feliratos mező a láda előlapján egyszerűen be van mélyítve. A felirat olvasása nem okoz semmi nehézséget.

D(is) M(anibus), M(arco) Calpurnio Decciano natione Italo, mil(iti) leg(ionis) II adi(utricis), qui vixit ann(is) XXIII, m(ensibus) V, d(iebus) I ... Calpurnius Eutropus fratri pietissimo.

Főleg annyiban érdekes e felirat, hogy M. Calpurnius Deccianusról, mint a II. segédlegio katonájáról, ki 24 évet 5 hónapot s néhány napot élt, megjegyzi, hogy Italiából származott. Calpurnius neve nem is tartozik a nálunk divatban voltak közé, de mint testvére cognomenjéből következtethető, minden valószínűség szerint nem születés, hanem mint rabszolga felszabadítás révén jutott hozzá. Azon időben, a III. században, melyből a sarkophag való, a legio legénységét túlnyomó számban már a római joggal felruházott barbárok szolgáltatták.

99. Sarkophag csonka előlapja mészkőből, ketté törve. Hossza 148 cm, magassága 98 cm. Milles angol utazó s utána Bél Mátyás Ó-Budán Schechiny grófnő háza előtt látták, a mikor a felirat is még ép volt. A két töredék újra

napfényre került 1889-ben, midőn a mai dohánygyár helyén állott épületet lebontották. A C. I. L. III. 3533 sz. a. Milles és Bél olvasásait közli. Mostani állapotában lemásolta Frölich Róbert s a Budapest Régiségei IV. 49. sz. alatt kiadta. A fölirat fölött és alatt egyenes keret fut, melynek két oldalt hullámos barokk kiképzése van.

*M[e]moriae q(uondam) M(arci) . . . Au[g(ustalis)] col(oniae) Aq(uinci); vi-
x(it) ann(os) XL . . . Aurelii Augendus et Am[andus] liberti et heredes ex v[o-
luntate] testamenti curant[ibus] Dionisio Aug(ustali) col(oniae) . . . Aur(elio)
[Pa]pi[a] . . .*

Az *Augustales* testületét illetőleg, melynek Marcus . . . , ki e koporsóban feküdt, tagja volt, az 59. sz. tábla feliratához csatolt megjegyzésre utalok. A sírt Augendus és Amandus, mindketten Aureliusok, az elhunytak felszabadított rabszolgái és örökösei végrendeleti meghagyásból készítették; Dionisius az elhunytak augustalis társa és Aurelius Papias pedig gondoskodtak, hogy a végrendelező akarata teljesüljön.

100. Sarkophag előlapjának bal fele mészkőből. Hossza 115 cm, magassága 60 cm. A C. I. L. III. 3540. sz. a. a feliratot egész teljességében közli, úgy a mint azt Milles és Schönvisner látták és leírták. Újra az óbudai dohánygyár helyén állott épület lebontása alkalmával került napfényre, de már csonkán. A feliratot fönn és lenn egyenes vonalú hornyolt keret határolja, melynek oldalt két S betűből kombinált hullámszerű formája van. A megmaradt felirat olvasása a következő:

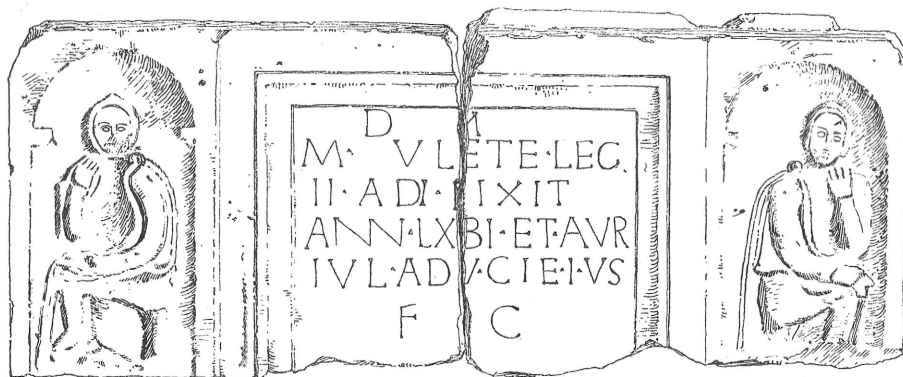
*D(is) [M(anibus)]. Memoriae q(uondam) A[. . .] Martiae domo [. . . ann(is)]
XLI, d(iebus) III, M(arcus) Ulp(ius) D[asianus] vet(eranus) leg(ionis) II ad-
i(utricis) coni[ugi . . .] f(aciendum [c(uravit)]).*

101. Sarkophagtöredék mészkőből. Magassága 84 cm, szélessége 54 cm. Finály Zsigmondnak az ásatások átellenében a Dunaparton ásott jégverme helyén került napfényre. Mint csonka darabot újra egy mészkőlapból összerótt sír részéül használták volt fel. A feliratos mezőből csupán a balról határoló hullámos keret maradt meg, az sem egészen. A fülkében szárnyas genius áll, lefelé fordított fátylára támaszkodva.

102. Sarkophag előlapja, három részre tört, melyek közül a középső elkallódott. A két lap egymás mellé helyezve 182 cm hosszú, magasságuk 70 cm. A Viktória téglagyár telepén a kazánház építése alkalmával 1894 április 28-án találták. Az egyszerűen hornyolt kerettel határolt feliratos mezőtől jobbra és balra félkörű fülkében egy-egy ülő alak foglal helyet, a feliratnak hátat fordítva, mindazonáltal arczuk szembe néz. Egyik kezökkel fejüket támasztják alá, a másik kéz a térden pihen. A fejet csuha forma ruharész fűdi. A hátul földig lelógó köpeny a váll fölött gombbal van összekapcsolva.

mindazonáltal arczuk szembe néz. Egyik kezökkel fejüket támasztják alá, a másik kéz a térden pihen. A fejet csuha forma ruharész fűdi. A hátul földig lelógó köpeny a váll fölött gombbal van összekapcsolva.

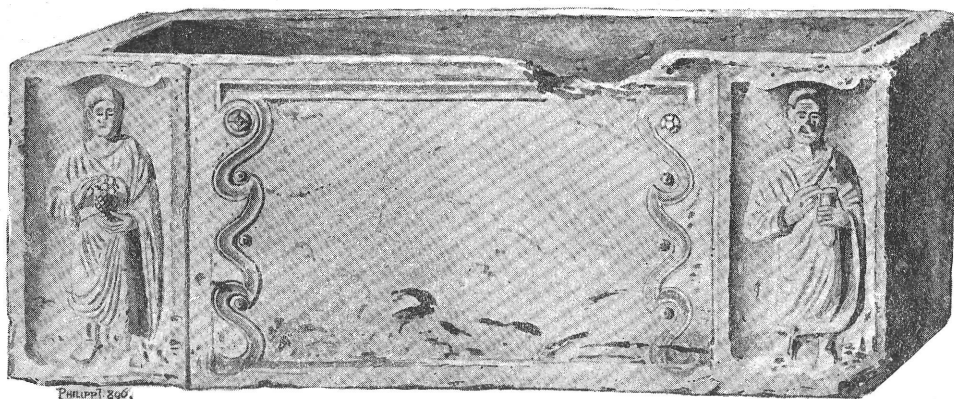

D(is) M(anibus). M(arcus) Ul[pius] ... v]ete(ranus) leg(ionis) II adi(utricis) p(iae) [f(idelis) qui v]ixit ann(is) LXX [. . . s]ibi et Aur(eliae) Jul(iae) Ad] . . . coi]ugi eius f(aciendum c(uravit)).

A felirat csak éppen azt mondván meg, hogy Marcus Ulpus, (a cognomenjét nem tudjuk), a II. segédlegio kiszolgált katonája, ki 70 évet élt, a korporsót a maga és felesége számára készítette, nem szorul bővebb magyarázatra.

A mi a két ülő alakot illeti, kidolgozásuk oly esetlen, hogy első tekintetre fel sem ismerjük, hogy nőket akarnak ábrázolni. Mindazonáltal tartásukban, elrendezésükben félreismerhetlenül kifejezésre jut a bánatos odaadás. Semmi kétség, hogy ezen gyászoló szolganőkhöz az előmintákat a IV. század attikai sírreliefjei szolgáltatták s tán mint legközelebbi analogiák a berlini királyi múzeumban őrzött két sírszobor idézhető, * melyek szintén teljes pendantjai egymásnak.

103. Sarkophag mészkőből, tető nélkül. Hossza 231 cm, magassága 84 cm, szélessége 116 cm. Az ujlaki téglá és mészégető r. t. bécsi-úti telepén, a

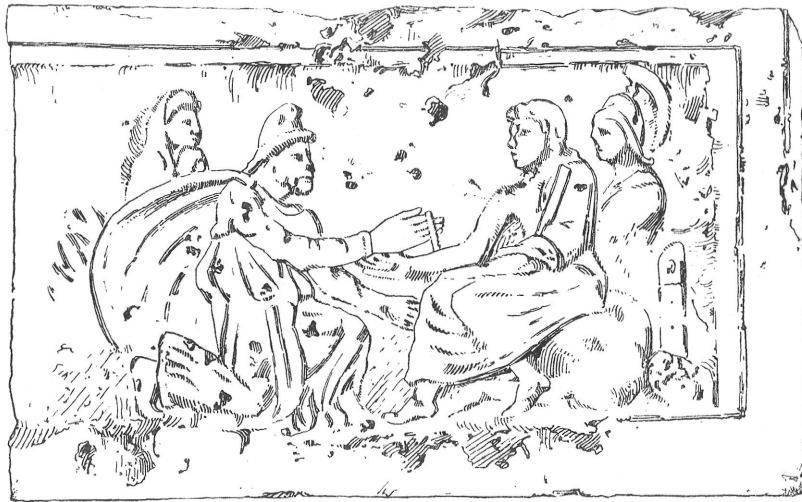
hegyoldalán ásták ki. A feliratos mező üres, fölül s alul egyenes, oldalt hullámos, rózsákkal és gombokkal díszített keret szegélyezi. A jobb oldali fülkében férfi áll, kopasz fejjel, ránczos homlokkal, testét majdnem a bokáig érő toga fedi, balkezében irattekercset tart, melynek felső végét jobb kezének két ujjával érinti. A bal felőli fülkében nőt látunk, a homlokon kétfelé fésült hajjal. A lábíg érő tunica fölött köpenyt hord, mely térden alul nyúl s a bal karon át van vetve. Bal keze tenyerén gyümölcsessel telt kosarat tart s jobb kezének ujjával lefödi.

104. Domborműves tábla mészkőből. Hossza 155 cm, magassága 116 cm, vastagsága 22 cm. A Finály-féle jégverem helyén 1889-ben talált sírok egyikének részéül volt felhasználva. Csupán balszéle csonka.

Az egyszerű keret közé foglalt dombormű Priamust Achilles előtt ábrázolja, a mint Hector fia tetemének kiadatásáért könyörög. A szakállas agg trójai király jobb térdére ereszkedve, mindkét kezét esdekelve Achilles felé nyújtja. A jobb keze ujjairól lecsüngő füzér nyilván a váltságdíjat jelzi. Achilles, bár a szék háttámlája fel van tüntetve, a földön fekvő Hector felső testén ül s jóakarátának jeléül viszont jobb kezét nyújtja a könyörgő felé, míg baljában a vállhoz

* Kgl. Museen zu Berlin, Beschreibung der antiken Sculpturen. Nr. 498, 499.

fektetett kardot tartja. Priamus első tekintetre felismerhető keleti öltözetéről. Fején phryg süveg van. A bő, alsó chiton egészen a bokáig ér le, a rövid felsőnek hosszú ujjai vannak s a mellen öv szorítja a testhez. A köpeny a jobb vállon csattal összekötve, hátul félkörívben terül szét. Achilles fedetlen fővel van ábrázolva, felső teste meztelen, a köpeny, melynek egyik vége a bal alsó karon van átvetve, csak a lábakat fedi. E két főalakon kívül még mindegyiknek háta mögött egy-egy mellkép látható. Priamus mögött Mercurius áll, ki Priamust a görög táborba vezette. Szomorúságának azzal ad kifejezést, hogy a jobb kezét álláhozemeli, mintha könnyeit törlené. Az Achilles mögött látható alak Pallas Athenée, fölismerhető a tarajos korinthusi sisakjáról.

E táblában annál inkább hajlandók vagyunk első tekintetre egy sarkophag előlapját látni, mert a jelenet Priamus Achilles előtt, ismételten előfordul a sarkophagokon. Pedig semmiesetre sem képezhette sarkophag részét, legfőlebb egy nagyobb fajta síremléken lehetett alkalmazva.

Az ismert sarkophagreliefek¹ között a Louvreban egyik (Robert, XXIV. 57), legalább a mi Priamust illeti (Achilles alakja csonka), áll legközelebb a mienkhez. Míg a többiekén Priamus a köpenyt fejére huzva Achilles kezét szájához emeli, úgy a mint azt Homeros (H. Ω 478) leírja, ezen Priamus phryg süvegben jelenik meg, s egyik kezét megalázása jeléül lefelé tartja, míg a másikkal, melyet fölemel, beszédét kíséri. A Várhelyben 1823-ban lelt két mozaik egyike² is körülbelül megfeleltetett a két főalak tartását illetőleg az aquincumi dom-borműnek. Hector a földön elterülve, csak a capitoliumi muzeumban őrzött kocszi bronzlemezein³ látható, úgy azonban, hogy feje Priamus lábainál van.

¹ V. ö. Robert, Die antiken Sarkophagreliefs. II. Berlin 1890. XV. t. 25 c. és 26 c. XXIV. t. 54. és 57. ábrák. — ² Arneht, Archaeologische Analecten. Taf. XV. — ³ Bull. della Commissione arch. com. di Roma, 1877. XII. t. 6.